الطعن في عهد النبي صلى الله عليه وسلم وخلفائه الصالحين

ناظم جاسم شيمت

Nazmjasm897@gmail.com

قسم التاريخ، كلية التربية – عقرة، جامعة دهوك، عقرة، إقليم كردستان

أ.م.د. شهله برهان عبدالله

shahla.abdulla@su.edu.krd

قسم التاريخ، كلية الآداب، جامعة صلاح الدين، أربيل، إقليم كردستان، العراق.

الكلمات المفتاحية: الطعن , عهد النبي , خلفاء , الصالحين , الرسول

كيفية اقتباس البحث

شيمت , ناظم جاسم , شهله برهان عبدالله, الطعن في عهد النبي صلى الله عليه وسلم وخلفائه الصالحين,مجلة مركز بابل للدراسات الانسانية، آيار ٢٠٢٦, المجلد:١٦, العدد:٥ .

هذا البحث من نوع الوصول المفتوح مرخص بموجب رخصة المشاع الإبداعي لحقوق التأليف والنشر (Creative Commons Attribution) تتيح فقط للآخرين تحميل البحث ومشاركته مع الآخرين بشرط نسب العمل الأصلي للمؤلف، ودون القيام بأي تعديل أو استخدامه لأغراض تجارية.

مسجلة في Registered
ROAD

مفهرسة في Indexed
IASJ

مجلة مركز بابل للدراسات الإنسانية ٢٠٢٦ المجلد ١٦ / العدد ٥

Criticizing the Era of the Prophet (peace and blessings be upon him) and His Rightly Guided Caliphs

Nazm Jassim Shemat
Nazmjasm897@gmail.com
Department of History, College of Education - Aqrah, University of Duhok, Aqrah, Kurdistan Region

Assistant Professor Dr. Shahla Burhan Abdullah
shahla.abdulla@su.edu.krd
Department of History, College of Arts, Salahaddin University, Erbil, Kurdistan Region, Iraq

Keywords : The challenge, the era of the Prophet, the successors, the righteous, the Messenger

How To Cite This Article
Shemat , Nazm Jassim , Shahla Burhan Abdullah ,Criticizing the Era of the Prophet (peace and blessings be upon him) and His Rightly Guided Caliphs ,Journal Of Babylon Center For Humanities Studies, May 2026,Volume:16,Issue 5.

This is an open access article under the CC BY-NC-ND license (http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License.

Summary
During the time of the Prophet Muhammad and the Rightly Guided Caliphs, defamation was forbidden by Islamic law, as it was considered an attack on dignity and a cause of discord. Rules were established to protect reputations and prevent lying and backbiting, and penalties were prescribed for slander. The approach focused on reform, deterring injustice, and protecting society from moral harm. Justice, discretion, and offering advice before punishment were observed to achieve the desired objectives. Defamation is behavior that Islam treats with judgment and guidance, because of its significant impact on individuals and society. Defamation, at its essence, is the act of exposing a person's defects or disclosing his shortcomings to others with the intent to belittle or

humiliate him. It is basically forbidden in Islamic Sharia because it causes the spread of immorality and harms the honor and dignity of a Muslim. Prophet Muhammad (peace and blessings of Allaah be upon him) forbade such actions, as Allah says: "Do not defame one another or call one another by (offensive) titles." He also warned against spreading immorality among believers. However, in the time of the Prophet, there were cases where defamation was permissible, but these were within a narrow framework and limited to public interest, such as warning against hypocrites, liars, or those who violate public trust. This approach continued during the time of the caliphs.During the time of the direct caliphs, 'Umar ibn al-Khattab (may Allah be pleased with him) publicly shamed those who were proven to have cheated or dishonest in the markets to warn the people against them, without exaggeration or injustice. Thus, it can be said that public shaming in Islam is divided into two types: permissible and impermissible. Permissible shaming is that which serves the public interest and deters corruption, while impermissible shaming is that which is intended to cause harm or personal revenge. Therefore, public shaming during the time of the Prophet and the guided caliphs was not a means of revenge or defamation, but a means of justice, protection of values and moral security in Islamic society.

الملخص

كان التشهير في عهد النبي محمد والخلفاء الراشدين مرفوضًا شرعًا، إذ اعتُبر اعتداءً على الكرامة وسببًا لانتشار الفتنة. شُرعت قواعد تحمي الأعراض وتمنع الكذب والغيبة، وأُقرت عقوبات على القذف. ركزت التجربة على الإصلاح، وردع الظلم، وحفظ المجتمع من الإيذاء المعنوي. ورُوعي فيه العدل والستر وتقديم النصح قبل العقوبة تحقيقًا للمقاصدِ.

التشهير سلوكٌ يُعامله الإسلام بحكمةٍ وإرشادٍ لما له من أثرٍ بالغٍ على الأفراد والمجتمع. والتشهير، في جوهره، هو فضح عيوب شخصٍ ما أو إظهار نقائصه للآخرين بقصد التقليل من شأنه أو إذلاله. وهو محرمٌ في الشريعة الإسلامية أساسًا لأنه يُؤدي إلى انتشار الفجور ويُسيء إلى شرف المسلم وكرامته. وقد نهى النبي محمد صلى الله عليه وسلم عن هذه الأفعال، إذ قال الله تعالى: "لا تسبوا ولا تنعتو بألقابٍ بذيئة". كما حذر من نشر الفجور بين المؤمنين. ومع ذلك، في زمن النبي صلى الله عليه وسلم، كانت هناك حالاتٌ يُسمح فيها بالتشهير، ولكن ضمن إطارٍ ضيقٍ ومقتصرٍ على المصلحة العامة، كالتحذير من المنافقين والكاذبين ومن يخونون الأمانة العامة. استمر هذا النهج في عهد الخلفاء الراشدين. ففي عهد الخلفاء الراشدين، كان عمر بن الخطاب رضي الله عنه يفضح علنًا من ثبت غشهم أو غشهم في الأسواق، تحذيرًا للناس منهم، دون مبالغة أو ظلم. ولذا، يمكن القول إن الفضح العلني في الإسلام ينقسم إلى نوعين: جائز وغير جائز.

الفضح الجائز هو ما يخدم المصلحة العامة ويردع الفساد، أما الفضح غير الجائز فهو ما يُقصد به إلحاق الضرر أو الانتقام الشخصي. وعليه، لم يكن الفضح العلني في عهد النبي صلى الله عليه وسلم والخلفاء الراشدين وسيلة للانتقام أو التشهير، بل كان وسيلة للعدل وحماية القيم والأمان الأخلاقي في المجتمع الإسلامي.

ناوزراندن لەسەردەمی پێغەمبەر(ﷺ) و خەلیفەکانی راشدین

ناظم جاسم شيمت

Nazmjasm897@gmail.com

بەشی مێژوو , کۆلێژی پەروەردە- ئاکرێ، زانکۆی دهوك، شاري ئاکرێ، هەرێمي کوردستان.

پ.ی د.شهله برهان عبدالله

بەشی مێژوو، کۆلێژی ئاداب، زانکۆی سەلاحەدین، هەولیر، هەرێمی کوردستان، عێراق.

پوختە: لە سەردەمی پێغەمبەر محمد و خەلیفە ڕێنمایی کراوەکاندا، ناوزراندن بە شەریعەتی ئیسلامی قەدەغە کرابوو، بەو پێیەی بە هێرشکردنە سەر کەرامەت و هۆکاری ناتەبایی دادەنرا. ڕێساکان بۆ پاراستنی ناوبانگ و ڕێگریکردن لە درۆ و پشتگوێخستن دانرا و سزای بوختان دانرا. ڕێبازەکە لەسەر چاکسازی و ڕێگریکردن لە نادادپەروەری و پاراستنی کۆمەڵگا لە زیانەکانی ئەخلاقی بوو. دادپەروەری و ئیختیاری و پێشکەشکردنی ئامۆژگاری پێش سزادان بۆ گەیشتن بە ئامانجە خوازراوەکان چاودێری دەکرا.

پێشەکی :

ناوزراندن بریتییە لە ڕەفتارێک کە ئیسلام بە حوکم و ڕێنماییەوە مامەڵەی لەگەڵ دەکات، بەهۆی کاریگەرییە بەرچاوەکانی لەسەر تاک و کۆمەڵگا. ناوزراندن، لە جەوهەرەکەیدا، کردەی ئاشکراکردنی عەیبەکانی کەسێکە یان ئاشکراکردنی کەموکورییەکانی بۆ کەسانی دیکە بە مەبەستی بچووککردنەوە یان زەلیلکردنی. لە شەریعەتی ئیسلامیدا لە بنەڕەتدا قەدەغەیە چونکە دەبێتە هۆی بڵاوبوونەوەی بێ ئەخلاقی و زیان بە شەرەف و کەرامەتی موسڵمان دەگەیەنێت. پێغەمبەر محمد صلى الله

مجلة مركز بابل للدراسات الإنسانية ٢٠٢٦ / المجلد ١٦ / العدد ٥

عليه وسلم ئەم جۆرە کارانەی قەدەغە کردووە، وەک خوای گەورە دەفەرموێت: "یەکتر ناشرین مەکەن و بە نازناوی (هێرشبەرانە) بانگی یەکتر مەکەن". هە ڕوە ها هۆشداری دا لە بڵاوکردنە وە ی بێ ئە خلاقی لە ناو ئیمانداران. بەڵام لە سەردەمی پێغەمبەردا، هەندێک حاڵەت هەبوون کە ناوزڕاندن ڕێگەپێدراوە، بەڵام ئەمانە لە چوارچێوەیەکی تەسکدا بوون و سنووردار بوون بە بەرژەوەندی گشتی، وەک هۆشداریدان لە دووروو، درۆزن، یان ئەوانەی متمانەی گشتی پێشێل دەکەن. ئەم ڕێبازە لە سەردەمی خەلیفەکان بەردەوام بوو.لە سەردەمی خەلیفە ڕاستەوخۆکاندا، عومەری کوری خەتاب (خوا لێی ڕازی بێت) بە ئاشکرا ئەو کەسانە شەرمەزار دەکرد کە سەلمێندرابوو کە فێڵیان کردووە یان ناپاکیان کردووە لە بازاڕەکاندا بۆ ئەوەی خەڵک لە بەرامبەریان ئاگادار بکاتەوە، بەبێ زیادەڕەوی و نادادپەروەری. بەم شێوەیە دەکرێ بڵێین شەرمەزارکردنی گشتی لە ئیسلامدا بەسەر دوو جۆردا دابەشکراوە: ڕێگەپێدراو و ڕێگەپێنەدراو. شەرمەزارکردنی ڕێگەپێدراو ئەوەیە کە خزمەت بە بەرژەوەندی گشتی دەکات و گەندەڵی ڕادەگرێت، لەکاتێکدا شەرمەزارکردنی ڕێگەپێنەدراو ئەوەیە کە مەبەست لێی زیان یان تۆڵەسەندنەوەی کەسییە. بۆیە شەرمەزارکردنی گشتی لە سەردەمی پێغەمبەر و خەلیفە ڕێنمایی کراوەکاندا ئامرازی تۆڵەسەندنەوە یان ناوزڕاندن نەبووە، بەڵکو ئامرازێک بووە بۆ دادپەروەری و پاراستنی بەهاکان و ئاسایشی ئەخلاقی لە کۆمەڵگەی ئیسلامیدا.

تەوەرەی یەکەم : پێناسەی ناوزڕاندن :

یەکەم : پێناسەی ناوزڕاندن لە لایەنی زمانەوانی :

ــ **پێناسەی زمانەوانی بۆ ناوزڕاندن:** لە سەرچاوەکاندا بۆ ناوزڕاندن, ئەوەیە لە بە ناوبانگکردنی کەسێک لە ڕووی ناوزڕاندن , یان بریتیە لە ڕوونکردنی بابەتێک , یان بانگەشەکردن لەسەرکەسەک ناشرینکردنی ئاشکرکردنی(علي الفيومي , أحمد بن محمد بن, (١٤٣١م), المصباح المنير, الناشر: دار الكتب العلميه - بيروت, : ج١ , ص١٦٩).

نەشاردنەوە لە کارە کەی بڵاوکردنەوەی خراپەکاری لەسەری یان ناوزڕاندنی (المطرزي, أبي الفتح ناصرالدين, ١٩٧٩م ,المغرب في ترتيب المغرب , مكتبة أسمة بن زيد, سوريا , ج١, ص٤٥٩).

Journal Of Babylon Center For Humanities Studies 2026 Volume :16 Issue : 5
(ISSN): 2227-2895 (Print) (E-ISSN):2313-0059 (Online)

لەلایكی ترەوە بریتیە لە بڵاوكردنەوەی خراپە لەسەر كەسێک لەناو خەڵكدا لەكەداربكرێت(محمد ,أبي الفضل جمال الدين , لسان العرب , الناشر: دارصادر , بيروت , ج١٥, ص٤٣١).

ناوزراندن لە زمانەوانی دا مانای ڕاگەیاندن و ڕوونكردنەوە و نەشاردنەوە بویە دەگوترێت بابەتەكەت بۆ ئاشكرا كردوو نەتشاردەوە (شعيب النسائى, أبي عبدالرحمان أحمد , (٢٠٠١م), السنن الكبرى , , مؤسسة الرسالة , بيروت , ج٨ ,ص٣٨٩-, حديث رقم (٩٤٨٧)).

لە لایەنی زمانەوانیەوە ئەوەیە, كە ناوزراندن ڕاگەیاندن و نیشاندانی ئەو شتانەیە, كە مرۆڤ ڕیسوا دەكات و ناشرین دەكات ئاشكرای دەكات و تورەی دەكات و وە بێزار دەكات و بۆ بڵاوكردنەوەی ئەو شتە پەخشكردنی لە نێو خەڵكدا و یەكێک لە فۆرمەكانی خراپەكاری ئەو كەسە لە بازاڕ و شەقامەكان شوێنە گشتیەكاندا دەسورێتەوە , بۆ سەرزەنشتكردن لەكەداركردنی كەسەكە بو ئەوەی بۆ هەموو خەڵک دیاربێت (٥).المطرزي , أبي الفتح ناصرالدين, ١٩٧٩م,المغرب في ترتيب المغرب , , ج١ ص١٤٠.

ئەویش ئەوەیە كە وشەی ناوزراندن دەتوانرێت بە سەرچاوە و مانای جیاوازی پەیوەست بەو وشەیە تێبگەین, وشەكە دەربارەی فریودان و هاندان , جا لەنێوان خەڵک بێت یان لەنێوان كوامەڵگایەدا بێت, لە چوارچێوەی كۆمەڵایەتیدا و ناوزراندن زۆرجار هەڵسوكەوتی توندوتیژ یان فریودانە ,كە دەبێتە هۆی ناكۆكی یان كێشەی ڕاستەوخۆ بێت یان ناڕاستەوخۆ ئەم مانایە گشتگیرە و دەتوانرێت لە چەند بوارێكدا جێبەجێ بكرێت , وەک ناوزراندن لە پەیوەندییە مرۆڤایەتییەكان یان ئاژاوەگێڕی نێوان گروپەكان وفەرهەنگەكانی دەولەت دا ,هەروەها ئاماژە بە پەیوەستبوونی وشەكەی كاریگەری دەبێت واتە كردارێک یان هەڵسوكەوتێک كاریگەریەكی ڕوون لەسەر تاک یان كۆمەڵگا یان هوزێک بەجێ دەهێڵێت , هەروەها وشەی ناوزراندن سزایەكە كە بریتیە لە نیشاندانی كردارێک یان هەڵسوكەوتی نەرێنی كەسێک لەبەردەم خەڵک بە مەبەستی سوكایەتی پێكردن , پێویستە ئاماژە بەوە بكرێت لە ڕووی كەلتوور و تێڕوانینی یاساییدا بگونجێت (١). ابن منظور , أبي الفضل جمال الدين ,محمد, (١٤١٤هـ) , لسان العرب , الناشر: دارصادر , بيروت , ج٦ , ص٤٣١).

مجلة مركز بابل للدراسات الإنسانية ٢٠٢٦ المجلد ١٦ / العدد ٥

ـ وشەی ناوزڕاندن دەکرێت وەک ئامرازێک بۆ بەربەستێک یان سزایەک بەکار بهێنرێت , کە گونجاوە لەگەڵ تاوان یان هەڵەی کەسە پەیوەندیدارەکە بەکردارە ناڕەواکەی (٢). (أحمد بن محمد بن علي الفيومي , (١٤٣١م) ,المصباح المنير, المكتبة المصرية , , ج٢ , ص٣٢٦).

ناوزڕاندن بە ئامرازێکی ناياسايی دادەنرێت , چونکە هەموجارێک ڕێگە پێدراو نيە ,بۆيە تاوانێکە دەتوانرێت بە ياسا سزا بدرێت(عبدالرزاق الحسيني, محمد, بن محمد, (- ١٤٢٢ هـ-_- ٢٠٠١ م) ,تاج العروس من الجواهر القاموس , الناشر: دارالهدية , كويت, ج٧, ص٦٨).

ئەگەر بۆ سوکايەتی کردن يان بڵاوکردنەوەی زانياری چەواشەکاری بەکار بهێنرێت ئەمەش لەگەڵ بنەما گشتييەکانی مافەکانی مرۆڤ و ڕێزگرتن لە کەرامەتی تاکەکانە, ئەو زيانانەی کە بەهۆی ناوزڕاندنی بێ پاساوەوە ڕوويانداوە لەبەر ئەوە ياسای ڕوون و بڕياردەر پێويستە بۆ ڕێکخستنی ئەم جۆرە سزايە و پاراستنی تاکەکان لە هەرجۆرە دەستدرێژيەکی نا پێويست(أبن أبي سهل شمس الأئمة السرخسي, محمد بن أحمد , ١٤٣١هـ ,أصول السرخسي , دارالمعرفة , بيروت , ج١٦ , ص١٤٥).

ناوزڕاندن لەڕووی زمانەوانيەوە بەواتای بڵاوکردنەوەی زانياری نەرێنی يان ئاپڕووبەرانە سەبارەت بە کەسێکی دياريکراو بە مەبەستی زيان گەياندن بە ناوبانگی ئەو, لەلايەکی تريشەوە پێناسەکە ئاماژە بەوە دەکات کە چۆن وشەی مانگ بۆ دەرکەوتن يان دەرکەوتن بەکار دەهێنرێن, ئاواش هەندێک جار وشەی دەرکەوتن بەمانای دەرکەوتنی کارە باشەکان و يان بەديارکەوتنی کارە خراپەکان بە ناوزڕاندن دێت، چونکە بەناوبانگ مانای دەرکەوتنی شتێکی گرنگە زۆرجار لە چوارچێوەيەکی نەرێنی وەک ئابڕووچوونێکی ناوبانگە، واتە ئەو کەسە بە خراپی يان ئاپڕووبەرانە لای خەڵک ناسراوە بۆ تيشک خستنە سەر کەموکوری و تاوانەکانی کەسێک بەشێوەيەک, زيان بە ناوبانگی و هەندێک جار بەئاسايشی کۆمەڵايەتی و کارەکەيان بگەيەنێت(ابن منظور, محمد بن مکرم بن علی, ١٤١٤هـ , لسان العرب, , الناشر:دارصادر, بيروت,ج٤ , ص٤٣١_ ٤٣٢). ناوزڕاندن بريتيە لە بڵاوکردنەوەی زانياری يان هەواڵ دەربارەی کەسێک بە شێوەيەک کە ببێتە هۆی بڵاوکردنەوەی وێنەيەکی نەرێنی کەسێک (أ بن الأثير, عزالدين ابوحسن

Journal Of Babylon Center For Humanities Studies 2026 Volume :16 Issue : 5
(ISSN): 2227-2895 (Print) (E-ISSN):2313-0059 (Online)
مجلة مركز بابل للدراسات الإنسانية ٢٠٢٦ المجلد ١٦ / العدد ٥

, ١٤٢٦ هـ - ٢٠٠٥ م,الشَّافِي فِيْ شَرْح مُسْنَد الشَّافِعِي, الناشر: مَكتَبَةَ الرُّشْدِ، الرياض , المملكة العربية السعودية , ج٢ , ص٥١٦).

بەزۆری لە ڕێگەی پروپاگەندە یان ئاپڕووچوون کە لە کۆمەڵگادا تۆمار دەکرێت(زکريا, أحمد ,بن فارس , ١٣٩٩هـ - ١٩٧٩م, معجم مقاييس اللغة , دار الفكر , بيروت,ج١, ص٤٦١. ناوزڕاندن پشت دەبەستێت بە خستنەڕووی کەسەکە بۆ گاڵتەپێکردن(الزاوي , طاهر, احمد , (١٩٨٣م) , مختار القاموس, الناشر: الدار العربية للكتاب, ليبيا,ص٣٤٢) سووکایەتیکردن یان شەرمەزارکردن,کە کاریگەری نەرێنی لەسەر ناوبانگ و پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکانی هەیە (٥). أبن منظر : لسان العرب , ج٦ , ص١٠٠. هەروەها لە ڕووی زمانەوانییەوە دەستەواژەی وشەی ناوزڕاندن لە ڕەگی زمانی عەرەبی (الشهر) لەمانگ وەرگیراوە کە بە مانای دەرکەوتن و ڕوونی دەگەیەنێت(٦). الفيرو ز ابادي : مجدالدين محمد بن يعقوب الاشيرازي, القاموس المحيط , ت: ٨١٧هـ , دارالنشر: المطبعة المينية : قاهرة , سنة (١٣٩٩ هـ - ١٩٧٩م) , ج١ , ص٣٩٣. ناوزڕاندن دەتوانرێت وەک نیشاندانی شتەکان بە شێوەیەکی ئاشکرا یان زۆرجار,بە نەرێنی تێبگەین ئەمەش کاریگەری گەورەی لەسەر ژیانی تاکەکان هەیە کولەمەڵگادا(٧). معجم مقاييس اللغة, ج٣ – ص٢٢٢. ناوزڕاندن دەتوانرێت لە ڕێگەی جۆراوجۆرەوەك بێت تەنانەت ئەو دەنگۆیانەی کە لە نێو خەڵکدا بڵاودەبنەوە هەرچەندە هەندێک حاڵەت هەن, کە ناوزراندن بە شێوەیەکی ئەرێنی بەکاردەهێنرێت, وەک بانگەشەی قازانجێکی تایبەت بەڵام زۆرجار لە چوارچێوەی نەرێنیدا بەکاردەهێنرێت کە هانی خراپەکاری دەدەن نەک ناوبانگ بوون(٨). أبن منظر , أبي الفضل جمال الدين ,محمد, (١٤١٤ هـ, لسان العرب , الناشر:دار صادر, بيروت ,ج٦ , ص١٠٢).

ـ **دووەم ناوزڕاندن لەڕووی زارەکی:** بریتییە لە ئاشکراکردنی کەموکورییەکانی کەسانێک و ئاشکراکردنی نهێنییەکانیان , یەکێکە لە کارە قەدەغەکراوەکان لە هەموو ئاینە یەکتاپەرستەکان و یاسا دەستکردەکاندا بەهۆی ئەو زیانەی کە بە تاک و کۆمەڵگا دەگەیەنن.

ـ وشەکانی پەیوەست بە ناوزڕاندن لەڕووی زارەکی :

(شهر) لەچاوگەکانی ئەم وشانە هاتوە وەکو (شهيرا,مشهورا,شهران,اشهران) کە بە مانای مانگ دێت بەڵام مەبەستەکەی لە بواری ناوزراندن بەمەبەستی بڵاو کردنەوەو ئاگەدارکردن

دێت(١). ابن منظور, أبي الفضل جمال الدين ,محمد, (١٤١٤ هـ , لسان العرب , الناشر: دار صادر, بيروت، ج٧ , ص ٢٢٦).

(الفضيحة) ئاشكراكردن: ئاشكراكردنى كەموكورى و خراپى شاراوە.

(القصة) بەمەبەستى قسەپێ گوتن: يان گواستنەوەى قسە لە نێوان خەڵكدا بە مەبەستى گەندەڵكردنى كەسێك و ناوزڕاندنى.

(التجريح) سوكايەتى: بەكارهێنانى قسەى ناشيرين دژى كەسێك و مامەڵەكردن لەگەڵ كەسانى تر بە شێوەيەكى شەرمەزاركەر و سووكايەتى(ابن عباد , أبي القاسم ,إسماعيل ,١٤١٤هـ - ١٩٩٤ م, المحيط في اللغة , , دار النشر عالم الكتب , بيروت لبنان , ، ج١, ص ١٨٩).

(الفضح) ئاشكراكردنى عەيبەكانى كەسێك و بەناوباگكردنى ئەوكەسە بەكەمو كوريەكانى(زێوەر محمود زێوەر , سالى ، ٢٠٠٤, فەرهنگى زێوەرى كوردى عەرەبى, فەرهنگى زێوەرى ،شوينى بلاوكردنى سليمانى ، چ١ ، ل٣٦٢).

(الفضحة) ئابروچون : ئابروچونى كەسێك بە ئەنجامدانى كارێكى خراپ(الجوهري الفارابي, أبو نصر إسماعيل بن حماد، (١٤٠٧ هـ ١٩٨٧ م), الصحاح تاج اللغة وصحاح العربية , دارالنشر العلم للملايين , بيروت ج١, ص٣٩١) لەگەڵ ئەوەشدا ئاپرووچوونەكە پەيوەندى بەوە هەبوو, كە چ شتێك شەرمەزاريیە بۆ كەسێك كاتێك دەردەكەوێت, كەواتە دەرەنجامى پێناسەكە ئەوەيە: ئاپرووچوون ناوێكە بۆ هەموو شتێكى خراپ, كە بە شێوەيەكى خراپ خاوەنەكەى ناوزڕاندن دەكات و دەگوترێت: مرۆڤ بە شێوەيەكى خراپ ئاشكرا دەكرێت بە شتێكى خراپ بێت بەناوبانگ دەبێت (يوسف , شهاب الدين أحمد بن عبد الدائم ، الدر المصون في علوم المكنون , الناشر: دار القلم، دمشق, ص١٧٣).

(أفتضح) دەرخستن : واتە دەرخستنى كەسێك و دياركردنى لەسەرئەو شتەى كە پێى ناوبانگ دەبيت(الأزهري الهروي , محمد بن أحمد , ٢٠٠١م ، تهذيب اللغة , دارنشر: احياءالتراث العربي- بيروت, ج٤, ص١٢٨).

ـ (الإشاعة): واتە پڕوپاگەندە: بريتيە لە بڵاوكردنەوەى هەواڵ و گەياندنى بە گوێى هەموو خەڵك و بڵاوبوونەوەى ئەو وشانەى كە هيچ بنچينەيان نييە(قلعجي, محمد رواس, (١٤٠٥ هـ - ١٩٨٥ م), معجم لغة الفقهاء ، الناشر :دار النفائس , بيروت , ص٦٨).

ـ (شائع) بەربڵاو: ناسراوە بە بڵاوبونەوە شتێک کە لەناو خەڵکدا بڵاو بووتەوە، واتە وەکوگەیشتنی زانیاری, کە گەیشتووەتە هەموو کەسێک و خەڵک زانیاری لەسەری هەیە (الزبيدي , محمد بن محمد, (١٢٠٥ هـ_- ١٧٩٠ م), تاج العروس من جواهر القاموس , الناشر:دارأحياء التراث, بيروت,ج١,ص٥٣٥٥., (محمد , بكر بن عبد الله, (١٤٠٧ هـ - ١٩٨٧ م), طبقات النسابين , الناشر: دارالرشد، الرياض , ج١, ص١٨١).

وشەی پروپاگەندە لە قورئانی پیرۆزدا هاتووە و دەڵێت: (إِنَّ الَّذِينَ يُحِبُّونَ أَن تَشِيعَ الْفَاحِشَةُ فِي الَّذِينَ ءَامَنُوا لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ) ئەوانەی حەز دەکەن خراپە بەسەر ئەوانەدا بڵاو بکەنەوە کە سزایەکی بۆ دابین کردوون لەم دونیا و قیامەتدا(النور ، الآية ١٩).

هەروەها وشەی (النميم) باسکردنی کەسێک: کەوتە ئەم وشەیە بریتیە لەوەی, کاتێک کەسێک باسی کەسێکی تردەکات دەیگوازتەوە بۆ هەندیک کەسی تر کە بەشیوەی (التشهير) ناوزراندن بێت لەناو کومەڵەخەڵکێکدا ,بۆیە ئاماژەم بەو وشەیەداوە , لەو کاتەدا بەمانای ناوزراندن دێت (أحمد, الشمس الدين أبي عبد الله محمد, (١٤٣١هـ) , الكبائر للذهبي , الناشر: دار الندوة الجديدة – بيروت, ج ١, ص ٦٠). لەگەڵ ئەوەشدا وشەی (التسميع) بەمانای (فضح)کردن بە ئابروبردن و حەیابردن دێت, هەروەکو لە فەرمودەی پێغەمبەریش درودی خوای لەسەر بێت هاتوە((مَن سَمَّعَ النَّاسَ بعَمَلِه ، سَمَّعَ اللهُ بِه سامِعَ خَلقِه وصَغَّرَه وحَقَّرَه قال فَذَرَفَتْ عَينا عبدِ اللهِ)) کەواتە ئەو کەسانەی ئەم کارە دەکەن خودای گەورە سزایان دەدات (الراوي , عبدالله بن عمرو , إتقان ما يحسن , ١٠/٢٢٥) .

ـ (الإرجاف) دەنگۆ: بریتیە لە بڵاوکردنەوەی دەنگۆ بەواتای ئەوەی کەسێک ئەو دەنگۆیە لەسەر کەسێک بەڵاو دەکاتەوە بەدرۆ بەمەبەستی ناوزراندن لەناو خەڵک دا(دريد الأزدي , أبي بكر محمد بن الحسن, (١٩٨٧م) , جمهرة اللغة , الناشر: دار العلم للملايين - بيروت، ج١ , ص ٢٢٧).

تەوەری دووەم : شیکردنەوەی سزاری ناوزراندن لە روانگەی ئیسلام دا:

یەکەم: (مشروعية التشهير في الاسلام) ناوزراندنی ڕێگە پێ دڕاو لە ئاینی ئیسلام دا. پێناسەی ناوزراندن: ناوزراندن ڕێگە پێدراوە

مجلة مركز بابل للدراسات الإنسانية ٢٠٢٦ / المجلد ١٦ / العدد ٥

,بەڵام لە سنوری پێویستیەکی شەرعی و یاسایی ,مەبەست لێی پارێزگاریکردنی بەرژەوەندی گشتیە و ڕێگریکردنە لە گەندەڵکاران و خراپەکارەکان و ئاشکراکردنی زیانی ئەو خراپەکارانە بۆ سەرخەڵک, ئەوەی شایەنی باسە ئاینی ئیسلام لەچەند لایەنێکی دیاریکراوە ڕێگەی داوە کە ناوزراندن بکرێ, وەک (غەشکردن) بەو مەرجەی لێی چاکسازی بێت نەک ئازاردان , ئەمەش لەسەردەمی پێغەمبەر سڵاوی خوای لەسەر بێت لە ڕەفتارەکانی پێغەمبەر بەدیار دەکەوێت, کاتێک خەڵک ئاگادار دەکاتەوە لە هەندێ کەس ناونیشان دێنێ, کەواتە ناوزراندنی ڕێگەپێدراو (مشروعیە) وەک سزایەکی ڕێگریکردن لە هەندێ پرس و کاری خراپە خاوێنکردنی کۆمەڵگاو, بەومەرجەی کە حوکمێکی دادوەری کە ڕێگا بدات بە کاری ناوزراندن لەپێناو پارێزگاریکردنی لە کۆمەڵگا و ئەو ناوزراندنانەی کە ڕێگەیان پێدراوە, چونکە لە روانگەی ئیسلامدا ئەوەیە کە سوکایەتی کردن بە خەڵک یان سەرزەنشتکردنیان بە ناحەق یەکێکە لەو شتانەی, کە خودا لە قورئانی پیرۆزدا حەرامی کردووە, دەبێت بە دادپەروەری و دادپەروەرانە مامەڵە لەگەڵ هەموو کەسێک بکات چونکە خودای گەورە لەم ئایەتەدا دەلێت ((وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنكَرِ)) ڕەنگدانەوەی ڕوحی هاوکاری نێوان باوەڕداران لە هاندانی یەکتر بۆ چاکە و دووركەوتنەوە لە خراپە(١).التوبة ,الآية ٧١.

(تشهير المظلوم بظالمه) ناوزراندنی ستەمکار لەلایەن کەسی ستەملێکراو ئاشکراکردنی، دروستە ستەملێکراو ستەمکارەکەی ئیدانە بکات ئاشکرای بکات , هەروەها ناوزراندنی بکات لەبەرامبەر ئەو زوڵمەی لەگەڵ ئەو ئەنجامی داوە, بیری بخاتەوە و بڵێت فلانە کەس چەوساندنەوەی منی کردووە تاوەکو هەمو خەڵک ئەو کارو ستەمکارە بناسێت, بۆیە ئەوەش ئامازەیەکە بە یەکێکە لە (التشهير مشروع) ناوزراندنی ڕێگە پێدراو(العباس , شمس الدين محمد , (١٤٤٥هـ - ١٩٨٤م) , نهاية المحتاج إلى شرح المنهاج , الناشر: دار الفكر, بيروت - لبنان , ,ج ٦ ص ٢٠٦) (مفلح برهان الدين , إبراهيم بن عبد الله , (١٢ ١٤١٨هـ ١٩٩٧م), المبدع في شرح , الناشر: دار الكتب العلمية , بيروت, لبنان ,ج ٣ , ص٤٢) أبي المظفر , الإمام أبي حنيفة النعمان السلطان , (٢٠٠٠م) , من علماء الهند الأعلام ,الناشر: دار المعرفة للطباعة , بيروت - لبنان , ج ٥ ص ٣٦٢) هەروەها بەڵگەش بۆ ئەمە لە کتێبی پیرۆز و سوننەتی پێغەمبەرەوە خراوەتەڕوو سەبارەت بە کتێبەکە، لە وتەی خودای گەورەدا هاتوە ((لَّا يُحِبُّ اللَّهُ الْجَهْرَ بِالسُّوءِ مِنَ الْقَوْلِ إِلَّا مَن ظُلِمَ وَكَانَ اللَّهُ سَمِيعًا عَلِيمًا))

خودای گەورە دەفەرموێت کە ئەو حەزی لە نمایشکردنی قسەی خراپ بە ئاشکرا نییە، واتە ڕقی لێیەتی و لێی بێزارە و سزای دەدات لەسەری ئەمەش هەموو ئەو قسە خراپانە دەگرێتەوە, کە دەبنە هۆی ناڕەحەتی و دڵتەنگی، وەک جنێودان و بوختان و هاوشێوەکانی، چونکە هەموو ئەمانە لە شتە حەرامەکانن کە خودا ڕقی لێیەتی. چەمکەکەی ئاماژەیە بۆ ئەوەی کە قسەی باشی خۆشدەوێت، وەک قسەی میهرەبان و نەرم و نیان. واتە دروستە بۆی دوعا لە بەرامبەر ئەو کەسی ستەمکار ناوزراندن بکرێت (النساء ,آية١٤٨).

ئادابێکی تەواو و کامڵبوونی دادپەروەری یاسادانانە، کە ڕێگەپێدانی قسەکردن دژی کەسی ستەملێکراو بکرێت تاوەکو هەرکەسێک مافی یاسایی خۆی وەربگرێت, جونکە تەنها بۆ کەسی ستەملێکراو مافی ناوزراندنی لە کەسی ستەمکار هەیە(محمد شمس الدين, محمد رشيد بن علي رضا ,١٩٩٠ م , (تفسير المنار), الناشر : مطبعة دار المعرفة، بيروت, لبنان , ,ج ٦, ص ٥. تفسير القرآن الكريم الشهير) هەروەها ابن تەيميە(عبد الحليم , تقي الدين أبو العباس أحمد , (١٤٠٦ هـ - ١٩٨٦ م) , انتقل إلى دمشق كان داعية في التفسير من تصانيفه السياسة الشرعيةو(منهاج السنة النبوية في نقض كلام الشيعة القدرية) , الناشر: جامعة الإمام محمد بن سعود الإسلامية, ,ج١,ص٣) لەسەر ستەمکردن لەفەرمودەیەکی پێغەمبەرمان محمد سلاوی خوای لەسەربیت دەڵێت (لَيُّ الواجدِ يُحِلُّ عِرْضَهُ وعقوبَتَهُ) مەبەستی ئەوەیە, کە دەڵێت هەر موسلمانێک ستەمێک بکات وەکو ئەوەی کەسێک حەقێکی لەسەر بووە ئەو کەسە توانای گەراندنەوەی هەبوە بەڵام ئەو حەقەی دوایخستووە و خامۆشی کردوە لەگەڕاندنەوەی ئەوە پێویستە سزای بدرێت, چونکە یەکێک لە ڕەوشتە جوانەکانی موسلمانان ئەوەیە کە هەرکەسێک حەقێک و مافێکی لەسەر بوو ئەوە پێویستە بۆ خاوەنەکەی بگەرێنێتەوە(٣). أبن تيمية , شيخ الإسلام أحمد , (١٤٢ ٥ هـ _ ٢٠٠٤ م) مجموع الفتاوى, الناشر: مجمع الملك فهد لطباعة المصحف الشريف , المدينة المنورة , السعودية, ج ٢٨ , ص ٢٢٩) هەروەها (وكيع کوری ئەلجراح کوری مليح) خوا لێی خوش بێت دەڵێت هەرکەسێک توانای دانەوە و گەڕاندنەوەی مافی کەسێکی هەبێت بۆی نەگەرێنتەوە, ئەوا پێویستە ئەو کەسە سجنی بکرێت, چونکە ستەمی لێکردوە لە نەگەڕاندنەوەی قەرزەکەی (عثمان الذهبي , شمس الدين، محمد, ١٤٢٧ هـ - ٢٠٠٦ م , سير أعلام النبلاء, , الناشر: دار الحديث، القاهرة – مصر , ج٩,ص١٥٦) (بیهقی)(البيهقي , أبو بكر أحمد

بن الحسين ,(١٤٣٢ هـ - ٢٠١١ م) , السنن الكبرى, , الناشر: دار مركز هجر للبحوث والدراسات العربية والإسلامية , القاهرة، ص١) خوا لێی ڕازی بێت لەسەر بابەتی ستەملیکردن کەباسی ئافرەتێک دەکات بەناوی (هند) کە دایکی معاویەی هاوسەری دەلێت ابوسفیان لە عائیشەی دایکی بروادارانەوە گێراوتەوە کە (هند) بە پێغەمبەرمان (محمد) درودی خوای لەسەر بێت کە پێی گوتووە هاوسەرەکەم ڕەزیلە ستەمان لێدەکات و مافی ئێمە نەداتەوە, ئایا هیچ تاوانێک لەسەر من هەیە ئەگەر بە نهێنی لە پارەکەی وەربگرم , کەچی بەدڵی ئەو نیەو بەڕەزامەندی ئەو نیە ئەوکاتەی پێغەمبەرمان (محمد) درودی خوای لەسەر بێت کە پێی دەلێت(خُذِي مَا يَكْفِيكِ وَوَلَدَكِ بِالْمَعْرُوفِ) دروستە بەڵام ئەو پارەیەی دەبەیت دەبێت بەپێی پێویستی خوتان بێت نابێت زیادەرووی تێدا بکەیت, بۆیە ئەو جۆرە ناوزراندنە ڕێگە پێدراوە,(البيهقي , أبو بكر أحمد بن الحسين , (١٤٢٤ هـ - ٢٠٠٣ م) السنن الكبرى , الناشر: دار الكتب العلمية ، بيروت – لبنان, , ج٧,ص٧٦٨)

دووەم: (التشهير غيرمشروع في الاسلام) ناوزراندنی ڕێگە نەپێدراو لە ئاینی ئیسلام دا:

(التشهير بالبرئ)(ناوزراندنی بێتاوانان)خوای گەورە سزادانی ئەو کەسانەی دەکات, کە دەیانەوێت فەرموودەی ئیفک بلاوبکەنەوە, کاتێک قسەیان دەربارەی عائیشە ڕضی خوای گەورە کرد، ئەو قسە ناڕەوایە کە ئەو بێتاوانە لە دوای هاتنی (سەفوان بن موعتەل) (عثمان الذهبي , شمس الدين محمد بن أحمد, ١٤٠٥ هـ - ١٩٨٥ م, سير أعلام النبلاء , الناشر: دار الحديث، القاهرة -, مصر ,ج ٢ ص٥٤٥.

هەروەها باسی ڕووداوی ئیفک دەکات ئەو ڕووداوەی کە حەزرەتی (عائیشەی) پێ ناشرین دەکات, بەناوزراندنی ئەوەی کە زینای کردووە لەگەڵ (سفوان بن معتلی کە عبدالله بن ابی سلول), کە منافق بووە ئەو کەسە پێی ناوزراندنی دەکات لەگەڵ حەزرەتی (عایشەی) خوای گەورە لێی رازی بێت, ئەو کێشەیە بۆی دەنێتەوە بەڵام پێغەمبەر سڵاوی خوای لەسەر بێت کە ئایەتی قورئانی دیتە خوارێ بەبێ تاوانی حەزرەتی عائیشەی خوای گەورە لێی خوش بێت پێغەمبەریش سڵاوی خوای ەسەر بێت دەلێت ئەو سفوان بن معتلە ئەو کاتی دەهاتە مالم کە من لە مالم بویمە بێ تاوانی حەزرەتی عائیشەی بەو شێوەیە هەروەها کە قورئانی پیرۆزدا هاتوە (إِنَّ الَّذِينَ جَاءُوا بِالْإِفْكِ عُصْبَةٌ مِّنكُمْ ۚ لَا تَحْسَبُوهُ شَرًّا لَّكُم ۖ بَلْ هُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ ۚ لِكُلِّ امْرِئٍ مِّنْهُم مَّا اكْتَسَبَ مِنَ الْإِثْمِ ۚ وَالَّذِي تَوَلَّىٰ كِبْرَهُ مِنْهُمْ لَهُ عَذَابٌ عَظِيمٌ) ئەم ئایەتە

سەبارەت بە عائیشە دایکی ئیمانداران دابەزیوە، خودا لێی ڕازی بێت، کاتێک بوختانچی و پشتیوانەکانی ناو دووڕووەکان تۆمەتباریان کرد بە درۆ و بوختانێکی ئاشکرا(النور , اية ١١) کە لە فەرمودەی پێغەمبەر سلاوی خوای لەسەربێت هاتوە (يا معشر المسلمين من يعذرني من رجل قد بلغني أذاه في أهل بيتي ، فوالله ما علمت على أهلي إلا خيرا ، ولقد ذكروا رجلا ما علمت عليه إلا خيرا ، وما كان يدخل على أهلي إلا معي) ئەی ئەو کەسانەی باوەڕتان هێناوە کێ دەتوانێت چاوپۆشیم لێ بکات , کە تووشی ناخۆشی و زیان لێبم لە ناو ماڵ و منداڵمدا سوێند بە خوا فێری کەس و کاری خۆمم نەکردووە تەنها چاکەیەکم فێر نەکردووە، هاوەڵگەران باسی پیاوێکیان کردووە کە من تەنها فێری چاکە بووم ئەو لەگەڵ من دەچووە ناو ماڵ و خێزانمەوە ئەوە ناوزراندنێکی ناتەواوە و هیچ راستیەکی بۆی نیە(أخرجه البخاري , في صحيحه كتاب تفسير القرآن باب لولا إذ سمعتوه من المؤمنون والمؤمنات / ج ٦ ص ١٠١ حديث٤٧٥٠.

جۆرێکی ترلە ناوزراندن کە ڕێگە پێدراو نیە کاتێک مرۆڤ بەدرۆ ناوزراندنی خۆی سومعەی خۆی ببات, کە بلێت من وام کردووە بەمەبەستی ئەوەی باسی ئیشە خراپەکانی خۆی بکات, وەکو غەشکردن و هەلخەلەتاندنی کەسانی بەرامبەری خۆی, سوکایەتیکردن بە موسلمانان ئەو شتەش دەکات تاوەکو مەتحی خۆی بکات, لەلای ئەو کەسانەی کە ئیشی خۆی وە بەرژەوەندی خۆیان هەیەتی لەگەڵیان ئەوەش لێرە زولم لەخوی دەکات لەبەر ئەوەی ئەگەر هاتو ئەو شتانەی نەکردبێت, لەگەڵیان ئەوەش نابێت و رێگە پێدراو نیە (البلخي, نظام الدين البرنهابوري, (١٣١٠هـ) , الفتاوى الهندية, الناشر: دار الفكر , بيروت , ج٥ ,ص ٣٥٢) هەروەهاش لە قورئانی پیرۆزیش ئاماژەی پێ کردوە کە خوای گەورە دەلێت :(﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ﴾ واتە یا ئەوانەی باوەڕیتان هێناوە لە خوای گەورە بترسن و راستگوبن نەک بۆ شتێکی بێ مانا درۆبکەن و سوکایەتی و ناوزراندنی خەڵک بکەن بە درۆ(التوبة , آية١١٩)

ناوزراندن کاتێک مرۆڤ خۆی باسی خۆی بکات, جگە لە فەرمانڕەوا بە گێرانەوەی خۆی بۆ کەسانی تر لە سەرکێشەکانی خیانەت و بەدڕەوشتی یان دزی و تالانی و پرین و گەندەڵی, زۆرجار لە لایەن کەسانی بەدڕەوشتەوە ڕوودەدات کە درێژە بە گوناهەکانی دەدەن و تەنانەت ڕەنگە شانازی پێوە بکات, لەگەڵ ئەوەش دا مرۆفەکە باسی خۆی دەکات بەگەورەیی, کە کەسەکە دزێکی زیرەک و لێهاتو بووە و خۆی پێ سوکو ناشرین بکات, چونکە ئەو ناوزراندنەش قەبولکراو نیە هەروەها

مجلة مركز بابل للدراسات الإنسانية ٢٠٢٦ المجلد ١٦ / العدد ٥

ناوزراندنێکی رێگه پێدراو نیه (الشوكاني , محمد بن علي ، (١٤١٤هـ ـ ١٩٩٣م) , فتح القدير الجامع بين فني الرواية والدراية من علم التفسير، الناشر : النشر : دار الكلم الطيب -, بيروت ، ،ج ٥ ،ص٥).

لەگەڵ ئەوەشدا بێجگە لە وەی نابێت باسی خۆی عەیبەکان و کەموکوڕیەکانی خۆی بکات, پێویستە لەسەر مرڤی ئیماندار کاربکات لەسەر پەردەپۆشکردنی موسلمانان, واتە (ستر) پارێزراو چونکە ڕێگەپیدراونیە لەسەر دیاریکردنی نفسی کەسی بەرمبەر لە کەم وکریەکانی, هەروەکو بوخاری دەفەرمویت سەر فەرمودەی پێغەمبەر(محمد) سڵاوی خوای لەسەر بێت (باب ستر المؤمن على نفسه) واتا پێویستە لەسەر موسلمانان کاربکەن لە شاردنەوەی عەیبەو کەم وکوریەکانی یەکتری نەک بەناوزراندنی نەفسی یەکتری (.أخرجه البخاري, كتاب الأدب باب ستر المؤمن على نفسه ج٤ , ص ١٠٤ ,رقم الحديث (٦٠٦٩)) .

تەوەڕی سێ یەم: (ناوزراندن لە سەڕدەمی پێغەمبەر سڵاوی خوای لەسەر بێت لەگەڵ خەڵیفەکانی راشدین لە ساڵی ١ کۆچی , ٦٢٢ زاینی تا ٤١کۆچی , ٦٦٢ زاینی):

(التشهير) ناوزراندن لەسەردەمێک بو سەردەمێکی تر جیاواز بوە لەسەردەمی پێغەمبەر (محمد) سلاوی خوای لەسەر بیت ئەو دیاردەیە زور لاواز بووە, التشهيرو ناوزراندنی لە هیچ کەسێکی نەکردیە ڕیژەی ناوزراندن زور کەم بووە ,چونکو سیفەتی پیغەمبەر سڵاوی خوای لەسەر بێت دوور بووە لە ناوزراندن و ناشرینکردنی کەسێک یان خەڵکێک یان بنەماڵەیەک یان هوزێک, چونکە پێغبەر سلاوی خوای لەسەربێت زیاتر هەولیداوە خەلکی پاراستووە واتە پارێزراوی خەڵک بووە, ئەگەر هاتوئەودیاردەیە هەبۆیێت بۆچاکسازی کۆمەڵگا بووە ,تاکو وانە و پەند بێت بۆ کەسانی تر بۆئەوەی حەق و باتل لێک جیاواز بکاتەوە, چونکە نەیویستووە شیرازەی کۆمەڵگا تێک بدات , زیاتر خەڵکی پاراستووە و دووری کردوتەوە لە کاری خراپ). هەروەکو لە قورئانی پیرۆزیش دا ئاماژە بە کەسی دزیکەر داناوەو حوکمی بۆدیاری کردووە ,کە دەبێت سزای خۆی وەربگرێت, هەروەکو خودای گەورە فەرموویەتی: ((وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا جَزَاءً بِمَا كَسَبَا نَكَالًا مِّنَ اللَّهِ ۗ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ)) سەبارەت بە دز، نێر یان مێ، دەستیان ببڕن وەک پاداشتێک بۆ ئەوەی بەدەستیان هێناوە، وەک ڕێگریەک

Journal Of Babylon Center For Humanities Studies 2026 Volume :16 Issue : 5
(ISSN): 2227-2895 (Print) (E-ISSN):2313-0059 (Online)

مجلة مركز بابل للدراسات الإنسانية ٢٠٢٦ المجلد ١٦ / العدد ٥

خودا بە هێز و ژیر بەرزە ,چونکە ئەو جۆرە ناوزراندنە ڕێگە پێدراوە لە ئاینی ئیسلام دا(المائدة ,آية ٣٨).

بەلام بەرامبەر ئیسلام و پیغەمبەر سلاوی خوای لەسەربێت ناوزراندن کراوە, چونکە لەسەرەتای دەست کردنی بانگەوازیکردنی ئیسلام پێغەمبەر سلاوی خوای لەسەر بێت لەگەل هەوالەکانی هەندێک لە قورەیشیەکان ناوهەلزراندینان پێکراوە ,کە لەوانەش زۆر بەناڕێکی و بەخراپی باسی پێغەمبەریان دەکرد سلاوی خوای لەسەربێت, ئەویش بۆ تێکدانی ناوبانگی پیغەمبەر و ناوەکەی بووە، لەلایەنی ڕێگریکردن لەکاری خراپە, کە یەکێک لەو نموونانەی وەکو التشهير في السرقة واتە ناوزراندن و ئاشکەراکردنی ئەو ئافرەتە مغزومیەی کە کاری دزیکردن دەکرد کەشتی دەدزی لەسەر ئەوەش هاوەلەکانی پێغەمبەر سلاوی خوای لەسەربێت دەیانویست شفاعەت بۆبکەم بەلام پێغەمبەر (محمد) سلاو خۆی لەسەربێت دەفەرموێت (وأيم الله لو أن فاطمة بنت محمد سرقت لقطع محمداً يدها) کەواتە ناوزراندنی ئەوەی کردوە کەدەلێت سوێند بەخوا ئەگەر فاتیمەی کچی محمد دزی بکردایە، محمد دەستی دەبڕی تاکو ببێتە وانەیەک و عیبرەت بو خەلکانی تر(إبراهيم , أبو عبد الله محمد , (١٤٠٨هـ -١٩٨٨م) , تحرير الأحكام في تدبير أهل الإسلام, , الناشر: دار الثقافة بتفويض من رئاسة المحاكم الشرعية , قطر , ص٦٨).

پێغەمبەر سلاوی خوای لەسەربێت (التشهير في حدود العقوبات) ناوزراندن لەسنوری سزادا بەکارهێناوە , وەکو سزادانی زینا و زینا کردنی دووکەس, کە بەئاشکرایی باسی کاری زینایی خۆیان دەکەن, نمۆنە وەکۆ (معاذ بن مالك و المراة غامضية). مُعَاذُ بْنُ سَعْدٍ أَوْ سَعْدُ بْنُ مُعَاذٍ الْأَنْصَارِيُّ ذَكَرَهُ مَالِكُ بْنُ أَنَسٍ فِي الْمُوَطَّأِ عَلَى الشَّكِّ، أَخْرَجَ لَهُ بَعْضُ الْمُتَأَخِّرِينَ هَذَا الْحَدِيثَ، وَعَدَّهُ فِي الصَّحَابَةِ , (عبد الله , أبو نعيم أحمد, (١٤١٩ هـ - ١٩٩٨ م) , معرفة الصحابة, الناشر: دار الوطن للنشر، الرياض , ج٦ ص٢٤٤. رقم حديث (٥٩٧٦). کاتێک ئەوان دان بەوەدێنن , کە زینایان کردووە ئاشکرای دەکەن ئەوکاتی پێغەمبەر سلاوی خوای لەسەربێت داخواز دەکات کەدەبێت (التشهير العلني) ناوزراندنی بە ئاشکرایی ئەوان بکرێت لەپێش چاوی خەلک ,هەروەها دەلێت ئەو ئافرەتە غامزیە تۆبەیەکی ئەوهای کردووە کە هەموو موسلمانەکان تۆبەیان کردبا بەشی هەموو میللەتی ئەهلی (مەدینەی) دەکرد (أَنَّ امْرَأَةً مِنْ جُهَيْنَةَ أَتَتْ نَبِيَّ اللَّهِ () ، وَهِيَ حُبْلَى مِنَ الزِّنَى ، فَقَالَتْ : يَا نَبِيَّ اللَّهِ ! أَصَبْتُ حَدًّا فَأَقِمْهُ عَلَى ، فَدَعَا نَبِيُّ اللَّهِ ( ) وَلِيَّهَا ، فَقَالَ (أَحْسِنْ إِلَيْهَا ، فَإِذَا وَضَعَتْ فَائْتِنِي بِهَا) فَفَعَلَ ، فَأَمَرَ بِهَا نَبِيُّ اللهِ)) ،فَشُكَّتْ عَلَيْهَا ثِيَابُهَا ، ثُمَّ أَمَرَ بِهَا فَرُجِمَتْ ، ثُمَّ صَلَّى عَلَيْهَا ، فَقَالَ لَهُ

عُمَرُ : تُصَلِّي عَلَيْهَا ؟ يَا نَبِيَّ اللَّهِ وَقَدْ زَنَتْ ، فَقَالَ (لَقَدْ تَابَتْ تَوْبَةً لَوْ قُسِمَتْ بَيْنَ سَبْعِينَ مِنْ أَهْلِ الْمَدِينَةِ لَوَسِعَتْهُمْ ، وَهَلْ وَجَدْتَ تَوْبَةً أَفْضَلَ مِنْ أَنْ جَادَتْ بِنَفْسِهَا لِلَّهِ تَعَالَى (صحيح مسلم، رقم الحديث (١٦٩٦). ئەوەش دەچێتە بواری ناوزراندنی ڕێگەپێدراو کەلە تەوەری یەکەم دا ئاماژەم پێکردوە. ڕووداوێکی تر هەیە بەناوی ڕووداى (وليد بن عقبه) ناسراوە کە کاتێک پێغەمبەر (محمد) سلاو خوای لەسەر بێت (وليد بن عقبه) دەنێریتە بەنی مستلق بۆ کۆکردنەوەی زەکات , بەلام کاتێک کە (وليد بن عقبه) دەگەڕێتەوە بولای پێغەمبەر(محمد) سڵاوی خوای لەسەر بێت دەڵێت:(بەنی مستلق) ئەوانە هەڵگەڕاینەوە لەوکاتی شدا , کە ئایەتی قورئانی دیتە خوارێ لەسەر ئەو بابەتەی (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَإٍ فَتَبَيَّنُوا أَن تُصِيبُوا قَوْمًا بِجَهَالَةٍ فَتُصْبِحُوا عَلَىٰ مَا فَعَلْتُمْ نَادِمِينَ) واتە ئەی ئەوانەی باوەڕتان هێناوە، ئەگەر کەسێکی سەرپێچی کار هاتە لات بە زانیارییەوە، لێکۆڵینەوە بکە نەک لەبەر نەزانی زیان بە گەلێک بگەیەنێت ، لەسەر ئەوەی کردووتە، پەشیمان ببیتەوە. مەبەستیشی ئەوەبووە وليد بە فاسق ناوبراوە ناوهەلزراندنی تێدا کراوە, پێی دەلێت فاسق کە ئەوەش جۆرێکە لەجۆرەکانی (التشهير) ناوزراندن ئامانجی ئەوەیە هەتا ببیتە وەکو ئاگەداڕکردنەوەیەک ئانکو سزاکردنی ئەو کەسەی ئەو قسەی گوتوە بەڵام شتێکی گشتی نەبووە تایبەت بوە بە نازراندنی وليد کوری عقبە(تفسير الطبري ، الحجرات , اية ٦).

پێغەمبەر (محمد) سڵاوی خوای لەسەربێت کاتێک, کە باسی مونافقەکانی دەکرد بەمەبەستی گوتنی سیفەتی مروقی مونافق, کە دەیگوت بۆ ئەوەی بووە کە خەڵک ئاگادار بکاتەوە و قەدەغەی بکات لەوکارەی مونافقەکان, ئەوەش بەمانای ناوزراندن دێت بۆ قەدەغەکردنی خەڵک لەو کارەی مونافقەکان دەکەن, خەلک لێی ئاگەدار بکرێتەوە, تا ئەوکارەی دووبارە نەکەنەوە, بونمونە لە غەزوەی (تەبوک) ئایەتێکی قورئانی دیتەخوارێ کە مونافقەکان ئاشکرای دەکات (إِذَا جَآءَكَ الْمُنَافِقُونَ قَالُواْ نَشْهَدُ إِنَّكَ لَرَسُولُ اللَّهِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِنَّكَ لِرَسُولِهُ وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَكَاذِبُونَ)واتە خوای گەورە دەفەرموێت، ئاگادارتان دەکاتەوە لە مونافیقەکان، کە ئەوان تەنها لە دەرەوە وا خۆیان نیشان دەدەن موسڵمانن، بەڵام لە ناوەوە ئەوان بەو شێوەیە نین، بەڵکو پێچەوانەی ئەوەن. هەر لەبەر ئەم هۆکارە خوای گەورە دەفەرموێت: (کاتێک مونافیقەکان دێن بۆ لاتان دەڵێن ئێمە شایەتحاڵی ئەوە دەدەین کە تۆ پێغەمبەری خوایت) واتە کاتێک لەگەڵتان ئامادە دەبن لەگەڵ ئەوەدا ڕووبەڕووتان دەبنەوە و بۆتان ڕوون دەکەنەوە، و وەک ئەوەی دەڵێن نییە. بۆیە باوەڕیان بە ڕاستی و ئەو قسانەی ئەوان نەبووە و هەر لەبەر

Journal Of Babylon Center For Humanities Studies 2026 Volume :16 Issue : 5
(ISSN): 2227-2895 (Print) (E-ISSN):2313-0059 (Online)

ئەم هۆکارەش بە درۆزن ناویان بردووە لە پێوەندی لەگەڵ باوەڕەکەیاندا. ئەوەش بۆئەوە بووە تاوەکو خەڵک لێی ئاگادار بکرێتەوە ئەوەش جۆرێکە لە جۆرەکانی ناوزڕاندن(المنافقون - اية ١).(حنبل , أبو عبد الله أحمد , ١٤٣٠ هـ - ٢٠٠٩ م الجامع لعلوم الإمام أحمد, الناشر: دار الفلاح للبحث العلمي وتحقيق التراث، الفيوم جمهورية ,مصر, , ج٣ , ص٢٧٦).

لەسەردەمی پێغەمبەر (محمد) سڵاوی خوای لەسەر بێت لە شاری مەدینەی پیرۆز زۆر جار نەهی کردووە لەو کەسانەی کە کاری غەش دەکەن واتە فێڵکردن مەبەستی لە وشەی (غشاش) کە بە ناوزڕاندن دێت ,کە سیفەتێکە دەدرایە پاڵ ئەوکەسانەی ئەم کارەدەکەن , بەخەلکی دەگوت لەگەڵ کەسی غشاش کار نەکەن بەڵام ناوی کەسەکانی بە ئاشکرایی نەدەهێنا بلام دەی گوت نابێت کاری بازرگانی و معاملات لەگەڵ ئەوکەسەی کاری فێلکردن و غەش دەکەن بکرێت هەروەکو لە فەرمودەی پێغەمبەر سڵاوی خوای لەسەربێت هاتووە: (من غشنا فليس منا) واتە ئەوەی غەش و فیلکردن بکات لە ئێمە نییە (السيوطي , جلال الدين السيوطي , ١٤٢٦ هـ - ٢٠٠٥ م جمع الجوامع المعروف بالجامع الكبير , الناشر: الأزهر الشريف، القاهرة , مصر, ج٩,ص٥٨٠. صحيح مسلم, رقم حديث (١٠٢)).

لە قورئانی پیروزیش دا هاتووە , ئاماژەی بەو سێ کە سە کردووە ﴿ وَعَلَى الثَّلَاثَةِ الَّذِينَ خُلِّفُوا حَتَّىٰ إِذَا ضَاقَتْ عَلَيْهِمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ وَضَاقَتْ عَلَيْهِمْ أَنفُسُهُمْ وَظَنُّوا أَن لَّا مَلْجَأَ مِنَ اللَّهِ إِلَّا إِلَيْهِ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ لِيَتُوبُوا ۚ إِنَّ اللَّهَ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ﴾, واتە بە هەمان شێوە خوای گەورە تەوبەی ئەو سێ ئەنسارەی قبوڵ کرد کە لە دوای خۆیان مابوونەوە (کەعبی کوری مالیک , هیلالی کوری ئومەیە , مورارەی کوری ڕەبیع), کە لە پێغەمبەری خوا مانەوە و سڵاوی خوای گەورە لەسەربێت و بە قووڵی دڵتەنگ بوون، تا زەوی سەرەڕای فراوانیەکەی، زۆر تەسک بوو بۆیان لە خەم و پەژارە دەرچوو و پەشیمان بوون لە مانەوەیان، وە ڕۆحیان زۆر توند بوو بۆیان بەهۆی ئەو نیگەرانیەی کە بەسەریاندا هاتبوو وە دڵنیا بوون لەوەی, کە هیچ پەناگەیەک لە خوای گەورە نییە, تەنها لە خودا نەبێت. خوای گەورە و مەزن ڕێنوێنی کردن بۆ گوێڕایەڵی و گەڕانەوە بۆ ئەوەی دڵی ئەوی ڕازی بێت، خودا لێخۆشبوو و میهرەبانە بۆ بەندەکانی(التوبة ، اية ١١٨). هەروەها ئەوەش ئاماژەیەکە بو ئەوانەی لە شەڕی تەبووک هەریەک لە (کعب بن مالك , هيلال بن الاميه , مرارة بن ربيع) کە ئەوانە نەچوونە غەزوەی (تەبووک) ئامادەنەبون لە غەزوەی تبوک, بەڵام بەبێ عوزرێکی شەرعی بەبێ مۆلەت وەرگرتنێکی شەرعی

بەژداریان لە غەزوەی تەبووک نەکردووە, لێرەدا هەروەها لە فەرموودەی پێغەمبەر (محمد) سڵاو خوای لەسەر بێت بەدیاردەکەوێت, کە ئەو سێ کە ئامادە نەبوون وای لێکرد بریاری سزادانیان بدات بە ئاشکرایی کە (٥٠) پەنجا ڕۆژ قسەیان لەگەڵ نەکات ,وەکو سزایەکی تەنبیکردن بو ئەو سێ کەسە بە ئاشکرایی ناوزراندیان تێداکرد , (الشهري ,نوح بن يحيى , ١٤٣٩هـ - ٢٠١٧م , موسوعة التفسير المأثور الناشر: الناشر: دار ابن حزم – بيروت , ج١٠,ص٧١١. (البخاري ،رقم الحديث ٤٤١٨. مركز الدراسات والمعلومات القرآنية).

(عقوبات التشهير) سزای ناوزراند کە ئەو سزایە لەسەردەمی پێغەمبەر (محمد) سڵاوی خوای لەسەربێت دەدایە ئەو کەسانەی,کە کاری خواردنەوەی (خمر) خواردنەوەی مەییان دەکرد, یەکێکیش لەو کەسانە کە ناوی (عبدلله) بوە وەلەقوریشی (عبدلله حمار) بووە چونکە زۆر مەی دەخواردەوە بەئاشکرایی,فەرمودەی پێغەمبەریش هەیە لەسەر ئەو کەسەی کە (الخمر) واتە مەی دە خواردەوە بە ئاشکرایی سزایی دەدا و ناوزراندیان دەکرد, کە مەیی دەخواردەوە (حسن , عبد اللطيف بن عبد الرحمن , ١٣٤٩هـ , مجموعة الرسائل والمسائل النجدية لبعض علماء نجد الأعلام ,الناشر: دار العاصمة، الرياض، المملكة العربية السعودية , ج٣, ص٨). (البخاري , رقم الحديث : ٦٧٨٠).

شایەنی باسە پێغەمبەر سڵاوی خوای لەسەربێت زۆر توشی ناوزراندن بوە لەسەرەتای بانگەوازی ئیسلام, کە ڕاگەیاندنی بانگەوازی ئیسلامی کرد قورەیشیەکان هەستانبە ناوزراندن (التشهير) بە پێغەمبە سڵاو خوای لەسەر بێت, لەبەر ئەوەی ئەو بنەما نوێیەی لەبانگەوازی ئیسلام ناگونجێت لەگەڵ بیرۆ باوەڕی ئەوان بۆیە بۆ مەبەستی وناوزراندنی(التشهير) بە پیغەمبەر سلاو خوای لەسەر بێت, هەستان بە(اتهام) و تاوانبارکردنی بە درۆ هەندێک سیفەتەوە وەکو (شێت و جنون و دروکەر و وە سحر شحوذة) یانی پیغەمبەر سڵاوی خوای لەسەر بێت بە چوار سیفەت ناوزراندن(التشهير) پێکرد, وهەروەها اتهام و تاوانباریان کرد پیغەمبەر سڵاوی خوای لەسەر بێت دەیەوێت بەوەی هۆزەکان تێک بدات و هەروەها سومعەو ناو ناوبانگی پێغەمبەر سڵاوی خوای لەسەر بێت ناشرین بکات و تێک بدات لەپێش چاوی خەڵک و هۆزەکانی عەرەبی کە بوختانیان پێکرد بەوەی پێغەمبەر سڵاوی خوای لەسەربێت تەنها پارەو دەستهەڵاتی دەوێت ,چونکە ئەو کارەی قورەیشیەکان دەکرد بە پێغەمبەر سڵاوی خوای لەسەربێت تاوەکو ڕابگرن لەکارەکەی ئەویش بانگەوازی

ئیسلام بوە , بونموونە کەسێک هەبووە بەناوی (ولید بن موغیرة) (سلیمان, أبو موسى الرعيني عيسى, ١٤٣٠ هـ - ٢٠٠٩ م , الجامع لما في المصنفات الجوامع من أسماء الصحابة الأعلام أولي الفضل والأحلام , الناشر: المكتبة الإسلامية للنشر والتوزيع، القاهرة, ج٥,ص٣٣١) کە ئەو (استهزاء) واتە گالتەی بەپێغەمبەر کردوە سلاوی خوای لەسەربێت ناوزراندنی بەپیغەمبەر کردوە سڵاوی خوای لەسەر بێت اتهام و تاوانباری کردووە بە(سحرو شهوزة) , هەروەکو لە تفسیری ابن کثیر کە خودای گەورە دەفەرمویت{إِنْ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ يُؤْثَرُ} کە مەبەستی لە (ولیدی کوری مغیرەی) بووە چون باسی اتهام و تاوانبارکردنی پێغەمبەر دەکات سڵاوی خوای لەسەر بێت بە (سحر و شهوزة) واتە بە جادووی و ئارەزووی واتە ئەوان بانگەوازی دەکرد قورئان قسەی خودا نییە، بەڵکو سیحرێکە لەلایەن ساحیرەکانی ترەوە لاسایی کراوەتەوە قسەی مرۆڤەکانە دەیانگوت قورئان تەنها قسەی مرۆڤەکانە، نەک قسەی خودای گەورەیە, قسەی خراپەکارانە و ئەوان ڕەتیان کردەوە ,کە قورئان قسەی خودا بێت، وە دەیانگوت قسەی کەسانی خراپە، واتە درۆزن و ساحیرەکانە, ئەوەش ناوزراندنێکی بەئاشکرایی بووە(٢).تفسیر ابن كثير ، (المدثر، اية٢٤).

لەسەردەمی (عمرو بن هیشام) کەناسراوە بە (ئەبوجەهل) کە ئەویش التشهیرو ناوزراندنی بە کەسایەتی پیغەمبەر کردووە سڵاوی خوای لەسەر بێت بەسیفەتی(شێت و مجنون بەسحری) هەژمارکراوە, چونکە دەیانگوت (هذا كلام سحرو مجنون) کەواتە ئەوە قسەی سحرو شێتانە نەک قسەی خوایە(أيوب الحميري المعافري ، عبد الملك بن هشام ،١٤١٠هـ ــ ١٩٩٠م , السيرة النبوية لابن هشام ، سيرة النبوية ، دارنشر ، الكتاب العربي ، بيروت ، ج٢، ص ٢٧٦ ــ٢٧٧).

هەروەها شاعیرەکانیش (التشهیر) ناوزراندنیان بەرامبەر بە پێغەمبەرو ئاینی ئیسلامیان کردوە, یەکێک لەو شاعیرانەش کە ناوی (عبدالله بن الزبعري) بووە کە شاعیرێکی قورەیشی بوە, کە ئەوکەسە سوکایەتی و گالتەجاڕی و بێرێزیکردن لەبەرامبەر بە پێغەمبەر و ئیسلامی کردووە سڵاوی خوای لەسەر بێت بە شعرەکانی خۆی(أيوب الحميري المعافري ، عبد الملك بن هشام ،١٤١٠هـ ــ ١٩٩٠م , السيرة النبوية لابن هشام ، سيرة النبوية ، دارنشر ، الكتاب العربي ، بيروت ، ،ج ٢ ، ص٣٥٩.

کەسیکی تر هەبووە کە ئیهانەی بە پێغەمبەر سڵاوی خوای لەسەر بێت لەگەڵ موسڵمانانی کردووە لە دوای سەرکەوتنی موسلمانان لە شەری(بەدر) ئەوکەسەش بەناوی(كعب بن الاشرف), التشهير واتە ناوزراندنی بە پێغبەر سڵاوی خوای لەسەربێت لەگەڵ موسڵمانانی کردووە بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا سیفەتی پێغەمبەر سڵاوی خوای لەسەر بێت گەورەتربووە ,لە بەرامبەر مونافقەکان کە (تشهیر) ناوزراندنی بەرامبەر بەکەسی نەکردوە ناوی کەسی نەهێناوە بە ناوزراندن(٤). أيوب الحميري المعافري ، عبد الملك بن هشام ،١٤١٠هـ ــ ١٩٩٠م , السيرة النبوية لابن هشام ، سيرة النبوية ، دارنشر ، الكتاب العربي ، بيروت ، ج٢، ص٥١ -٥٢.

لەدوای کۆچی دوایکردنی پێغەمبەر(محمد) سڵاوی خوای لەسەر بێت, دەسپێکردنی سەردەمی خەلیفەکانی راشدین دێت لە ساڵی (١١ ـ ٤٠کۆچی ٦٣٣ – ٦٦٢ کوچی) دیاردەی (التشهیر) ناوزراندن لە سەردەمی هەرچوار خەلیفەکانی پێغەمبەری سڵاوی خوای لەسەر بێت وەکوسەردەمی پێغەمبەر بوە سڵاوی خوای لەسەر بێت ، ناوزراندن دەگمەن بوو, تەنها لە حاڵەتی سنوردار و بەگوێرەی کۆنترۆڵی یاسایی ئەنجام دەدرا، چونکە ڕەنگە کاریگەری لەسەر کەرامەت و مافەکان هەبێت زیاتر کارەکانی خەلیفەکانی ڕاشدینیش, (الستر) واتە پارستنی خەڵک لە بوارەکانی وەکۆ (السارق) واتە دزی (الخمر) واتە خواردنەوەی مەی و (الزنا) واتە کارەکانی زینا کردن, چونکە ویستویانە کۆمەڵگای ئیسڵامی لەدوای مردنی پێغەمبەر سڵاو خوای لەسەر بێت پارێزراو بێت ,تاوەکو بەرەلایی و کارەکانی خراپ زیاتر نەبێت, زیاتر کارەکانیان بەجێهینانی ڕێنمایە کانی قورئانی پیرۆز و سونەتی پێغەمبەر بووە سڵاوی خوای لەسەر بێت , بەڵام لەگەڵ ئەوەش دا لەسەردەمی هەریەک لەو خەلیفانەی ڕاشدین خوای گەورە لێیان خوش بێت ناوزراندنیان لەبەرامبەریان کردووە لە هەموو بوارەکان دا لە دوای مردنی پێغەمبەر سڵاو خوای لەسەر بێت, لەسەردەمی خەلەیفەی یەکەم (ابوبكري صديق) خوای گەورە لێی خوش بێت (التشهير) ناوزراندنیان کردووە لە یەکێک لەو ناوزراندنانەش ئەوەبوو, کە ویستویانە لە لێهاتویی و کەسایەتی (ئوسامەی کوری زید) أسامة بن زيد بن حارثة بن شراحيل القرشي احد من اصحاب النبي صلى الله عليه وسلم,(ت: ٥٤هـ) . (محمد , أبو الفضل أحمد بن علي,١٤١٥ هـ , (الإصابة في تمييز الصحابة) , , الناشر: دار الكتب العلمية , بيروت ,ج١, ص٢٠٢).کەم بکەنەوە کاتێک کە تەمەنی بچووکە

(الطبري ، أبو جعفر، محمد ، ١٣٨٧ هـ - ١٩٦٧ م ، تاريخ الرسل والملوك، ، الناشر: دار المعارف ، بمصر، ، ج٣،ص٢٢٣_ ٢٢٧).

لەگەڵ ئەوەشدا هەندێک لەخەڵکی ئەنساری ناڕازیبون لەسەرکردایەتی(اسامە کوری زید) بوبەجێ گەیاندنی سەرکردایەتی لەشکری موسلمانان بوو (شام) کە ئەوانیش داوایان لە خەلیفە (عومەری کوری خەتاب) کرد خوای گەورە لێی خوش بێت ,کە داوای لە خەلیفە(ابوبکری سدیق) بکات خوای گەورە لێی خوش بێت کە (ئوسامەی کوری زید) بیگۆڕن کە ناوزڕاندنیان پێ کرد لەبەر ئەوەی کە تەمەنی نەگەیشتبویە (١٨) ساڵی, بەڵام ئەو هەوڵە لەلایەن خەلیفەی موسلمانان (ابوبکری سدیق) ڕەتکرایەوە ,گووتی سوێند بەوەی کە نەفسی منی لەدەستی دایە هەر ئەو کەسە دەبێت کە لەلایەن پێغەمبەر کە هاتوتە دەست نیشانکرن سڵاوی خوای لەسەر بیت(ابن كثير ، عماد الدين، أبو الفداء ،(١٤١٧ - ١٤٢٠ هـ) ، البداية والنهاية، ، الناشر: دار هجر للطباعة والنشر والتوزيع والإعلان , رياض ، ج٩، ص٤٢٤.

ناوزڕاندن (التشهير) بەردەوام بوونی هەبووە , چۆنکە لەدوای مردنی پێغەمبەر سڵاوی خوای لەسەر بێت ناوزڕاندنی چەند کەسێک و کۆمەڵەهۆزێک دەکرێت ,لەوانەش کەباسی (طلیحەی کوری خویلدی ئەسەدی) طليحة بن خويلد بن نوفل الأسدي البطل الكرار وهوقادة حروب لردة بعد وفاة النبي (محمد) رضي الله عنه (ت: ٢١هـ) . أحمد , شمس الدين محمد , (١٤٠٥هـ - ١٩٨٥ م) ,(سير أعلام النبلاء) , الناشر: دار الحديث، القاهرة - مصر , ج١, ص٣١٧. دەکرێت , هەستاوە بە بانگەوازی خۆی بەپێغەمبەرایەتی زۆرێک لەخەڵک لەهۆزە هاوپەیمانەکان بەدوای کەوتونە ,لەوانەش هۆزی (طيء و غطفان) ,هەروەها لەدوای مردنی پێغەمبەر سڵاوی خوای لەسەر بێت , ئەوان ناوزڕاندنی بە ئاینی ئیسلام و پیغەمبەریان کردوە سڵاوی خوای لەسەر بێت, بەوەی ئەوان دەیانگوت ئێوە بەدوای پێغەمبەرێکی قورەیشی کەوتونە , کە لەهۆزو تیرەی خۆیان نییە لەلایەکی تریشەوە ناوزڕاندنی ئەو کەس و هۆزانەدەکرێت کاتێک لەسەرەتادا ئیسلامەتیان وەرگرتبوو ئیمان بەتەواوەتی نەجوویتە دلیانەوە , بەلگەش لەسەر ئەوەی کە ئایەتی قورئانی پیروز هەیە (قَالَتِ الْأَعْرَابُ آمَنَّا ۖ قُل لَّمْ تُؤْمِنُوا وَلَٰكِن قُولُوا أَسْلَمْنَا وَلَمَّا يَدْخُلِ الْإِيمَانُ فِي قُلُوبِكُمْ) مەبەستی سەرەکی ئەوەیە بەناوزڕاندنی ئەوکەسانەی بەتەواوەتی باوەڕیان نەهیناوە ئیمان نەچویتە

دڵیانەوە(الطبري ، أبو جعفر، محمد ، ١٣٨٧ هـ - ١٩٦٧ م ، تاريخ الرسل والملوك، ، الناشر: دار المعارف ، بمصر ، ط٢، ج٣،ص٢٤٦).

بەهەمان شێوە لەسەردەمی خەلیفەی (عومەری کوری خەتاب) دیاردەی ناوزراندن سنوردار بوە , هەروەها لەسەردەمی خەلیفەی ڕاشدین (محتسب) چاودێری دادەنا لەسەر بازار بۆ ئەوانەی گەندەڵیان دەکرد و کاری ناڕەوایان دەکرد ,وەکو دزی یان خواردنەوەی مەی یان ئەوانەی غەشیان دەکرد لەکڕین فروشتن ,بۆیە لەسەردەمی خەلیفەی ڕاشدین (عومەری کوری خەتاب) خوای گەورە لێی خۆش بێت (محتسبی) دادەنا بوئەوەی ئەم کارە نەکرێت, دەبوایە(التشهير) ناوزراندنیان بۆبکرێت تاوەکو ئەوکارە دووبارەنەکرێتەوە بونموونە ئەو کەسانەی, کە کاری کڕین و فرۆشتنی (اللبن) شیریان دەکرد جا غەشیان دەکرد لەکارەکانیادا بەتێکەڵکردنی ئاو لەگەڵ شیرو ماست, جا ئەو جۆرە کەسانەیان ناوزراندنیان بۆدەکرد بەئاشکرایی , تاوەکو زیان بەخەڵک نەکەوێت , هەروەها پێغەمبەر سڵاوی خوای لەسەربێت دەفەرموێت {أَنَّهُ نَهَى أَنْ يُشَابَ اللَّبَنُ بِالْمَاءِ لِلْبَيْعِ} واتە تێکەڵکردنی شیروماست لەگەڵ ئاو بۆ فرۆشتن قەدەغە کرد(ابن تيمية، شيخ اسلام أحمد ، (١٤٣١هـ) , الحسبة في الاسلام ، الناشر: دار الكتب العلمية، بيروت ، لبنان ، ص٥١_-٥٢). لەگەڵ ئەوەشدا لە لەسەردەمی خەلیفەی (عومەری کوری خەتاب) خوای گەورە لێی خوش بێت, ناوزراندنی پێکراوە لەدوای فراوان بوونی سنوری دەوڵەتی ئیسڵام کە ناوزراندن بە کاربەدەست و فەرمانبەرەکانی کردووە , بویە خەلیفە هەستا بەدانانی دادوەر لەسەر ئەواندا بەکەسێکی راستگویی و دەستپاکی ناسراو بوو بە دادوەری بویە کومەلەخەلکێک لەهەر شارو هەریمێک نارازی بون لە دەستهەلاتی والی و کاربەدەستانی دەولەت بەسەرقال بونیان بەکارەکانی تروە لەلاتەکی تریشەوەو لەزیادەوەرگرتنی باجی زیادە لەخەلک ناوزراندنیان بەگەندەلی لەبەر ئەوەی (التشهير) نازراندنیان پێیان دەکرا بویە خەلیفە عومەری کوری خەتاب خوای گەورە لێی خوش بێت لەسەردەمی خیلافەتی خویدا دەستهەلات دارو کاربەدەستەکانی کە ناوزراندنیان لەبەرامبەریان دەکرا بویە خەلیفەی عومەری کوری خەتاب هەستا بەدانانی دادوەر بو زورێک لە هەرێم وشارەکان، بەتایبەت دانانی دادوەر بەناوی (ابودرداء) لەشاری مەدینە وەدانانی (شرح) لەشاری بەسرە و (ابو موسى الاشعري) لە شاری کوفە لەگەل ئەوەشدا هەریەکەیان رێساو یاسای تایبەتیان بو دادەنا لەبەرێوەبردنی کارەکانیان و لە دادوەریدا(ابن سعد، محمد بن منيع

Journal Of Babylon Center For Humanities Studies 2026 Volume :16 Issue : 5
(ISSN): 2227-2895 (Print) (E-ISSN):2313-0059 (Online)

الزهري ، (١٤٢١ هـ - ٢٠٠١ م) ، الطبقات الكبرا، الناشر: مكتبة الخانجي، القاهرة - مصر ، ص٢٨١-٢٨٢).

لەسەردەمی خەلیفەی ڕاشدین (عومەری کوری خەتاب) (التشهير) ناوزراندنی ئەو کەسانەی کردووە کە (الخمر) مەی بەئاشکرایی دەیانخواردەوە سەرجەم دوکانەکانیش دەسوتێندران بەئاشکرایی و بەپێش چاوی هەمو خەڵک (ابن تيمية، شيخ اسلام أحمد ، الحسبة في الاسلام ، الناشر: دار الكتب العلمية، بيروت ، لبنان، ص٥١ .

لەسەردەمی خەلیفە (عسمانی کوری عەفان) خوای گەورە لێی خۆش بێت هەروەکو سەردەمی پێغەمبەر سڵاوی خوای ڵەسەر بيت لەگەڵ خەلیفەکانی پێش خوی, کە (ابوبکری سدیق و عمری کوری خەتاب) خوای گەورە لێیان خۆش بێت (التشهير) ناوزراندنی بە ناوبانگی نەبووە بە کەس,بەڵام لەسەر سیاسەتی ئەوانی رویشتووە, هەوڵی داوە سزای خەڵکەکەی بدات ,بەڵام بە داخراوی نەک بە ئاشکرایی زیاتر خەلکی (ستر) کردوەو پاراستووە, بەڵام یەکێک لەنموونەکانی لەسەردەمی خەڵیفە (عوسمانی کوری عەفان) خوای گەورە لێی خوش بێت کەسێک بەناوی (ولید کوری عەقبە) کە(الخمر) مەی دەخواردەوە ,بۆیە خەڵیفە سنورێکی بۆی دادەنێن بە ئاشکرایی, کەلەلایەن والی (عبدلله کوری مسعود) ئەو سنۆری بۆدادەنێت ئەو سزایەی بۆی داناوە ڵە چاڕچێۆەی سنۆرەکەدا بەئاشکرایی پیکردووە, بەڵام مەبەستی ناوزڕاندنی نەبووە, بۆ ئەوە بۆە کە ببێتە وانەیەک بۆ ئەوەی خەلک ئەوکارە نەکەن و دووربن لەۆ جورەکارانە (شَهِدْتُ عُثْمَانَ بْنَ عَفَّانَ وَأُتِيَ بِالْوَلِيدِ ، قَدْ صَلَّى الصُّبْحَ رَكْعَتَيْنِ ، ثُمَّ قَالَ : أَزِيدُكُمْ ؟ فَشَهِدَ عَلَيْهِ رَجُلَانِ : أَحَدُهُمَا حُمْرَانُ ، أَنَّهُ شَرِبَ الْخَمْرَ ، وَشَهِدَ آخَرُ ، أَنَّهُ رَآهُ يَتَقَيَّأُ ، فَقَالَ عُثْمَانُ : إِنَّهُ لَمْ يَتَقَيَّأْ حَتَّى شَرِبَهَا ، فَقَالَ : يَا عَلِيُّ : قُمْ فَاجْلِدْهُ ، فَقَالَ عَلِيٌّ : قُمْ ، يَا حَسَنُ ! فَاجْلِدْهُ ، فَقَالَ الْحَسَنُ : وَلِّ حَارَّهَا مَنْ تَوَلَّى قَارَّهَا (فَكَأَنَّهُ وَجَدَ عَلَيْهِ) ، فَقَالَ : يَا عَبْدَ اللَّهِ بْنَ جَعْفَرٍ ! قُمْ فَاجْلِدْهُ ، فَجَلَدَهُ ، وَعَلِيٌّ يَعُدُّ ، حَتَّى بَلَغَ أَرْبَعِينَ ، فَقَالَ : أَمْسِكْ ، ثُمَّ قَالَ : جَلَدَ النَّبِيُّ أَرْبَعِينَ ، وَجَلَدَ أَبُو بَكْرٍ أَرْبَعِينَ ، وَعُمَرُ ثَمَانِينَ ، وَكُلٌّ سُنَّةٌ ، وَهَذَا أَحَبُّ إِلَيَّ ، زَادَ عَلِيُّ بْنُ حُجْرٍ فِي رِوَايَتِهِ : قَالَ إِسْمَاعِيلُ : وَقَدْ سَمِعْتُ حَدِيثَ الدَّانَاجِ مِنْهُ فَلَمْ أَحْفَظْهُ(١).صحيح مسلم، كتاب الحدود، باب حد الخمر، رقم الحديث (١٧٠٧) ،ج١ ، ص١٣٣٢. آلدواس الشهراني , محمد بن معيض, (- ١٤٤٣ هـ-_ ٢٠٢١ م) , موسوعة الإجماع في الفقه الإسلامي , الناشر: دار الفضيلة للنشر والتوزيع بالرياض، المملكة العربية السعودية , , ج٩,ص٧١٥.

بەلام لەگەل ئەوەشدا هەندیک جار(التشهير) واتە ناوزراندن لە بەرامبەر خەڵیفە (عسمانی کوری عەفان) کردووە خوای گەورە لێی خوش بێت

لەلایەن هەندێک لەوانەی کە یاخی بوینەوە بەوەی دەیانگۆوت خەلیفە قورئانی پیرۆزی سوتاندووە کەموکوری تیدایە ,بەڵام ئەوە دوورە لەڕاستیەوە , چونکە هەموو بەڵگەکانی قورئانی پیرۆز کۆێکردوتەوە بۆ یەک نوسخەی قورئان , سوتاندنی لاپەرەکانی پێشوو بەپێش چاوی هەموو هاوەڵەکانی پێغەمبەر بوە سلاوی خوای لەسەر بێت(أبو بکر , القاضي محمد بن عبد الله , ١٤١٩ هـ ، العواصم من القواصم (دارالناشر: وزارة الشؤون الإسلامية والأوقاف والدعوة والإرشاد - المملكة العربية السعودية ، ص_٦٨_-٦٩ -٧٠). (الخالدي, صلاح عبد الفتاح , , ١٤٢٨ هـ _ ٢٠٠٧ م, القرآن ونقض مطاعن الرهبان , دار النشر: دار القلم – دمشق, ج١, ص٣٣٦. (عتر الحلبي, نور الدين محمد, ١٤١٤ هـ - ١٩٩٣ م , علوم القرآن الكريم , الناشر: مطبعة الصباح – دمشق , ج٣,ص١٨٤).

(التشـهير) ناوزراندنی بۆختان کردن بە خەڵیفە (عسمانی کوری عەفان) کردووە خوای گەورە لێی خۆش بێت ئەویش (عەبدوڵڵای کوری سەبا) جولەکەیەکی خەڵکی سنعانە بوو, لە سەردەمی خەلیفە عوسمان دا موسڵمان بوو، پاشان بە خاکی موسڵماناندا دەسورایەوە، هەوڵی دەدا بوختان و گومانڕایان بکات, سەرەتا بە(حیجاز) دەستی پێکرد، پاشان(بەسرە)، پاشان (کوفە)، پاشان (شام)، بەڵام نەیتوانی ئەوەی ویستبووی لە هیچ کام لە خەڵکی شام وەربگرێت، بۆیە دەریانکرد تا هاتە (میسر)، لەوێ عومرەی ئەنجامدا لە نێوان شتەکانی تردا پێی گووتن ناوزراندنی بەخەڵیفە (عسمانی کوری عەفان کرد) خوای گەورە لێی خۆش بیت کە گووتی سەیرە کەسێک بانگەشەی ئەوە بکات کە پێغەمبەر(عیسا) دەگەڕێتەوە، وە ئینکاری و پێداگری لەسەرئەوە بکات کە پێغەمبەر(محەمەد) سڵاوی خوای لەسەر بێت بگەڕێتەوە، کاتێک خودا فەرموویەتی: بەڕاستی ئەو کەسەی قورئانی پێ فەرمان کردوون بە دڵنیاییەوە دەتانگەڕێنێتەوە بۆ شوێنی گەڕانەوە کەواتە محمد شایەنی گەڕانەوەی زیاترە لە عیسا وتی بۆیە ئەو شتەی لێ قبوڵ کرد، گەڕانەوەی بۆ دانا، بۆیە قسە یان ناوزراندنیان لەسەر کرد. پاشان دوای ئەوە پێی وتن: هەزار پێغەمبەر هەبوون، هەر پێغەمبەرێک جێنشینی هەبوو، خەلیفە (عەلی کوری ئەبوتالب) جێنشینی محەمەد بوو. پاشان وتی: محمد مۆری پێغەمبەرانە،خەلیفە عەلیش مۆری جێنشینەکانە ئینجا دوای بوختانی کرد   فەرمووی کێ لەو کەسە نادادپەروەرترە کە ویستی پێغەمبەری خودای سلاوی خوای لەسەربێت جێبەجێ نەکرد و هێرشی کردە سەر جێنشینی پێغەمبەری خودا سەلامی خوای لەسەر بێت ,

دەستی بەسەر بابەتی میللەتدا گرت وە ئینجا دوای ئەوە التشهير و ناوزراندنی بە خەلیفە (عوسمانی کوری عەفانی) کرد بەوەی کە بە ناحەق خیلافەتی وەریگرتوە (الطبري ، أبو جعفر، محمد ، ١٣٨٧ هـ - ١٩٦٧ م ، تاريخ الرسل والملوك، ، الناشر: دار المعارف ، بمصر، ط٢ ,ص٣٤٠).

لەگەڵ ئەوەشدا لەسالی (٣٣هـ) لەسەردەمی خەلیفە (عسمانی کوری عەفان) خوای گەورە لێی خوش بێت,لەوساڵەی دا قوبرسی داگیرکرد بوو، بە گوتەی ئەبومعشار و زۆرینەیان لەگەڵیدا ناکۆک بوون و بوختانیان پێدەکرد، هەر لەگەڵ ئەوەداشدا (عەبدوڵڵا بن سەعد بن ئەبی سەرح) بۆ جاری دووەم هێرشی کردە سەر ئەفریقا کاتێک گەڵەکەی پەیمانەکەیان شکاند لەوێدا فەرماندەی ئیمانداران کۆمەڵێک لە قورئانخوێنانی لە(کوفە) وە نارد بۆ(شام) ,هۆکاری ئەوەش ئەوە بوو کە ئەوان لە مەجلیسی (سەعیدی کوری ئەمیر)دا بە شێوەیەکی ناشرین قسەیان کردبوو ناوزراندنیان پێ کردبوو، بەڵام (خەلیفە عوسمانی کوری عەفان) خودای گەورە لێی خوشبێت التشهير و ناوزراندني بەکەس نەکردووە, بۆیە لە بارەی دۆخی ئەوانەوە بۆ خەلیفە عوسمانی بارودوخی ئەوانیان بۆ باسکردبوو بویە خەلیفە عوسمان لە وەلامدا بۆی نووسی, لە وڵاتەکەی خۆی دەریان بکات بۆ(شام)، بۆیە خەلیفە عوسمان بۆ موعاویەی میری (شام) نووسی, کە کۆمەڵێک خوێنەری خەڵکی (کوفە) هاتوونەتە دەرەوە بۆتۆ، ڕێزیان لێ بگرە و ئاشتییان لەگەڵ بکە, ئەوەش مانای ئەوەیە کە خەلیفە عسمان ناوزڕاندنی لەبەرامبەریان نەکردوە (ابن كثير ، عماد الدين، أبو الفداء ،(١٤١٧ - ١٤٢٠ هـ) ، البداية والنهاية، ، الناشر: دار هجر للطباعة والنشر والتوزيع والإعلان , رياض ، ج١٠، ٢٥٨).هەرچەندە ماوەی خیلافەتی خەلیفە عسمانی کوری عەفان دوازدە ساڵ بوو بەڵام شەش ساڵی کۆتایی هەندێک کێشە گرفتی بۆخەڵیفە (عسمانی کوری عەفان) پەیدابون, لەلایەن بەرهەڵستکارانی یاخیبوەکان, کە کیشە وفتنە بۆ خەڵیفە چادەکرد بۆیە کەسایەتی خەلیفە (عسمان) ناوزراندنی پێکردوە لە لایەنی سیاسی و لایەنی ئابوریدا لەوانەش کاتێک کە خەلکی (کوفە) نارازی بوون لەسەر کەسایەتی (سعدی کوری عاس)(مالك , سعد بن أبي وقاص , (١٣٢٥ - ١٣٢٧ هـ) , (تهذيب التهذيب) , الناشر: مطبعة دائرة المعارف النظامية ، حيدرآباد الدكن الهند , , ج٣ , ص٤٨٣).

مجلة مركز بابل للدراسات الإنسانية ٢٠٢٦ المجلد ١٦/ العدد ٥

والی (کوفه) بوو که ناوزڕاندنی ئاشکرایی به والی(کوفه) کرد, لەبەر ئەوەی لەکۆبونەوەیک دا بەئاشکرایی دەیگوت ئەو دەشتایی و ڕەزو باخه یی قورەیشیەکانە زیاتر لەوانەیتر بۆیە (مالکی کوری ئەشتر) وخەلکی (کوفه) نارازی بوون و ناوزڕاندنی بەقسەی(سعدی کوری عاس) کرد , بۆیە خەلیفە عسمانی کوری عەفان خوای گەورە لێی خوش بێت والی (کوفه) دەگۆڕێت لەجیاتی ئەو (ئەبو موسا ئەشعری) دانا بەوالی (کوفه) وەکو سزای ناوزراندن بۆ (سعدی کوری عاس) (الطبري ، أبو جعفر، محمد ، ١٣٨٧ هـ - ١٩٦٧ م ، تاريخ الرسل والملوك، ، الناشر: دار المعارف ، بمصر ، ج٤ ، ص ٣٢٣).

لەلایەکی ترەوە لەلایەنی ئابووری دا (التشهير) ناوزڕاندنی بە خەلیفە (عوسمانی) کردووە , لەدەستکەوتەکانی شوێنە ڕزگارکراوەکانی لەوانەش ئەوەبو, کە خەلیفە (عسمانی کوری عەفانی) خوای گەورە لێی خۆش بێت ناوهەڵزڕاندنی لەبەرامبەردا کردووە, بەوەی کە پێنج یەکی لە دەستکەوتەکانی (ئەفریقیای) داوە بە (مەروان) بەڵام ئەوە دوورە لەڕاستیەوە, چونکە خەلیفە (عوسمانی کوری عەفان) بەلێنی دابوو بە (عبدللەی کوری ئەبی سرح) ,ئەگەر سەرکەوتوبێت لە فەتحکردنی (ئەفریقیا) ئەوا پێنج یەکی لە دەسکەوتەکانی پێی دەدات, هەروەها کاتێک سەرکەوتنی بەدەست هێنا خەلیفە ویستی بەلێنەکەی بەجێ بێنێت, بەڵام جێ بەجێ نەکرد, چونکە لەلایەن سەربازەکانی سوپای موسڵمانان جێگای نارەزایی بون, لەو کارەی لەو دەستەکەوتانەی ئەفریقیا و ناوزڕاندنی (عبدللەی کوری ئەبی سرحیان) کردووە لەپێدانی دەستکەوتەکانی ئەفریقیا (الطبري ، أبو جعفر، محمد ، ١٣٨٧ هـ - ١٩٦٧ م ، تاريخ الرسل والملوك، ، الناشر: دار المعارف ، بمصر ، ط٢ ج٤ ، ص ٢٥٣-٢٥٤).

لەگەڵ ئەوەشدا لەرووی سیاسیدا بوختان و (التشهير) ناوزڕاندنیان لە سیاسەتی بونیاتنانی سەردەمی خیلافەتی (عوسمانی کوری عەفان) خوای گەورە لێی خۆش بێت کردووە ,بەوەی والی و کاربەدەستەکانیان لەخزم و کەسوکارەکانی خۆی بۆنە بەڵام ئەوە دوورە لەڕاستیەوە (٢).بو زانیاری زیاتر لەسەر ئەوەی (طبري) دەلێت کاتێک کە خەلیفە (عسمانی کوری عەفان) شەهیدا کرا خوای گەورە لێی رازی بێت هیچ کەس لە کەسوکارو خزمی خوی نەبون لەوانە (حضري) والی مککه بوو (قاسم

كوري بي ربيعة الثقفي)والى طائف بوو وەهەروەها (يعلى كورى مينە) والى صنعا بوو وە عبدلله كورى أبي ربيعە ش سەركردەى سۆپا بووووەهەروەها زوربەى كاربەدەستەكانى كوكردنەوەى باج و سەركردەى سەربازى و دادوەريش هيچ پەيوەنديەكى بەكەسوكارى خەليفە (عسمانى كورى عەفان) نە بوينە خواى گەورە لێى رازى بێت(الطبري ، أبو جعفر، محمد ، ١٣٨٧ هـ - ١٩٦٧ م ، تاريخ الرسل والملوك، ، الناشر: دار المعارف ، بمصر ، ط٢، ج٤ ، ص ٤٢١ـ ٤٢٢).

بەهەمان شێوە لەسەردەمى خەليفەى چوارەم (على كورى ئەبى تاليب) لەسەر شێوازى سياسەتى خەليفەكانى تر بووە, لە پاراستنى خەڵك بەهەموو شێۆەيەك زياتر خەلكى پاڕاسووە لە ناشڕين كردن و سوككردنى خەڵك بەتايبەت(التشهير) و ناوهەلزراندنى كەسى نەكردوە بەئاشكرايى , هەوڵى داوە بەعەداڵەتى كارەكانى خوى بەڕێوە بات ,بەهيچ شێوەيەكيش سزاكانى بە ئاشكرايى نەكردووە, چونكە خەليفە(على كورى ئەبى تالب) خواى گەورە لێى رازى بێت ئەو پێى وابويە وەكو زولمێكە لەبەرامبەر ئەو كەسە بە ناوزراندنى بەئاشسكرايى, لەگەڵ ئەوەشدا ئەوانەى تاوانێكى كردبێت وەكو تاوانەكانى(زيناو خواردنەوەى مەى يان دزيكردن) بە تاوانى خۆيان گەيشتونە, ئەوەى تۆبەشى كردبێت ناوزراندنى بوى نەكردووەو, زياتر خەڵكى پاراستوە بەڵام هەروەكو خەليفەكانى تر لەهەندێك كات دا ناوزڕاندنى لەبەرامبەر خەليفە (عەلى كورى ئەبى تالب) خواى گەورە لێى رازى بێت كردووە, هەروەها يەكێك لەو نموونانەى كەلەسەردەمى خەليفە (على كورى ئەبى تالب) خوداى گەورە لێى خۆش بێت تشهيرو ناوزەاندنى بەكەس نەكردوە بەلكو كارى پاراستنى كردوە (علي بن أبي طالب) خوداى گەورە لێى رازى بێت ، دەڵێت:(لو وجدت مؤمناً على فاحشة لسترته بثوبي) واتە خەليفە على كورى ئەبو تاليب دەڵێت خواى گەورە لێى خوش بێت ئەگەر باوەردارێكم بينيبا كە كارى فاحيشەو بىَ ئەخلاقى دەكات , ئەوا عەيبەكانى دادەپۆشى ئەوەش بەمەبەستى ئەوەدێت كە خەليفە (على كورى ئەبى تالب) ناوزڕاندنى بە ئاشكرايى بەكەس نەكروە (النوري الطبرسي , الحاج ميرزا حسين ، ١٤١١ هـ - ١٩٩١ م ، مستدرك الوسائل ، دار النشر : المؤسسة آل البيت الاحياء التراث ، بيروت ، ج١٢ ، ص٤٢٤). (حسين , بهاء الدين محمد , ١٤١٨هـ -١٩٩٨م , (الكشكول) , الناشر: دار الكتب العلمية، بيروت – لبنان, ج١ وص١٦٦) .هەروەها لە زۆر سەروجاوەى تريشدا ئاماژەى پێكراوە , كە هاتووە دەڵێت (لو رأيت الفضيحة بأم عيني

لسترتها بردائي فإن مذيع الفاحشة كفاعلها) ئەگەر بە چاوی خۆم ئەو فەزیحەیە ببینم، بە پۆشاکەکەم دایدەپۆشم، چونکە ئەوەی قێزەون فاحیشە ئاشکرای دەکات وەک ئەو کەسە وایە کە ئەو کارە دەکات, ئەم لێدوانە لە چەندین سەرچاوەی باوەڕپێکراودا ئاماژەی پێکراوە(القبانجي , السيد حسن , ٢٠٠٥م , مسند الأمام على ،، دارنشر: مؤسسة الأعلمی للمطبوعات بيروت ، لبنان ، ج١٠ ،ص٣٤٥-_٣٤٦). أبو طالب المكي , محمد بن علي, ١٤٢٦ هـ -٢٠٠٥ م , قوت القلوب في معاملة المحبوب ووصف طريق المريد إلى مقام التوحيد , الناشر: دار الكتب العلمية - بيروت، لبنان , ج١, ص١٧٥).

بەڵام لەگەڵ ئەوەش دا زۆر جار (التشهير) ناوزراندنی لەبەرامبەر خەلیفە (علی کوری ئەبی تالب) کردووە, خوای گەورە لێی خوش بێت لەلایەن هەندێک کەس یان هەندێک لە گروپەکانی ئەو سەردەمی خەلیفە علی کوری ئەبی تالب لەوانە گروپی (خەوارجەکان) ئەوانەی کە دەرچوونە لە لەشکری خەلیفە (علی کوری ئەبی تالب) لەجەنگی (سەفین) بەپرسی دادوەری ڕازی نەبون و جیابونەوە لە لەشکری موسلمانان, بۆیە (التشهیر) و ناوزراندنی کرد بە خەلیفە و موسلمانان , کە دەیانگوت ئێوە دوژمنانی خودانە سازشتان کردووە لە فەرمانی خودای بە ناوبژیوانی رازیبوینە (الطبري ، أبو جعفر، محمد ، ١٣٨٧ هـ - ١٩٦٧ م , تاريخ الرسل والملوك، ، الناشر: دار المعارف ، بمصر ، ج٢, ص٢٢٢). هەروەها لەکاتی ناوبژیوانیکردنی نێوان خەڵیفە (علی کوری ئەبو تالب) خوای گەورە لێی خوش بێت لەگەڵ (معاویەی کوری ئەبوسفیان) , کە هەریەکە لە ناوبژیوانان (عمری کوری عاس و ابوموسا ئەشعری) بوون لەکاتی ڕێکەوتنی هەردووک ناو بژیوانەکان لەسەر ئەوەی چی باشە ئەو بۆ موسلمانان و ئیسلام بێت, بەڵام دیارە ئەوە بە پێچەوانە بوە لە نێو دەرئەنجامی رێکەوتنی ناوبژیوانان کە کاتێک کۆتا قسەی خۆیان کردووە هەریەک لە ناوبژیوانان قسەی خوی کرد , سەرەتا (ئەبوموسا ئەشعری بوو کە لەناو خەڵک دا ئێمە رێککەوتینە بەلابردنی خەلیفە (علی کوری ئەبی تالب) خوای گەورە لێی خوش بێت, لەگەڵ(معاویەی کوری ئەبوسفیان) هەرکەسێک بەشایستە دەزانن هەڵی بژێرن بۆخۆتان بەڵام کاتێک (عمری کوری عاس) قسەی خوی کرد بەپێچەوانەی ئەبوموسا ئەشعری بو وتی من معاویەی کوری ئەبوسفیان جێگیر دەکەم بۆیە ئەوکاتی ئەبو موسا ئەشعری التشهیر و ناوزراندن بە عمری کوری عاس دەکات , لەناوخەلک دا کاتێک پێی دەلێت (ناپاکی خەیانەتکار) کەواتە

ئەوەش یەکێک بوە لە نازراندن لە سەردەمی خەلیفە علی کوری ئەبی تالب خوای گەورە لێی خۆش بیت (الطبري ، أبو جعفر، محمد ، ١٣٨٧ هـ - ١٩٦٧ م ، تاريخ الرسل والملوك، ، الناشر: دار المعارف ، بمصر ، ، ج٥ ، ص٧٢.

ئەنجامەکانی ناوزراندن : لەکومەڵگای ئیسڵامیدا ناوزراندن کاریگەری خۆی هەبووە لەسەڕ چین و تویژەکانی سەوڵەتی ئیسلامیدا چونکە وەکو سزای بەکار هاتووە لەبوارەکانی وەکو ناوزراندنی بەلەکەداڕکردنی کەسی بەرامبەر بۆ نیازەکانی خوی.

١ـ لەرووی زمانەوانیەوە بووە بە ئامرازێک بۆ سۆکایەتیکردنی کەسەکان و هۆزەکان و کۆمەڵگاکان بۆ دژایەتی کردن.

٢ـ ناوزراندن بۆبە هۆکاڕێک بۆ بڵاۆکردنەوەی زانیاری لەسەڕیەکتری بۆ پێشێلکردنی مافەکانی مرۆڤ و کەم کردنەوەی رێزۆ کەرامەتی یەکتریان کە ئەوەش رێگەپێدراو نیە لە یاساکانی ئاینی ئیسلام دا.

٣ـ هەروەها سۆککردنی کەسانی ئایینی بومەبەستی ئەوەی کەسی بەرامبەر ناوزراندنی بوبکات جا بۆبەدەست هێنانی پلەوپایە یان بۆ بەدەستهێنانی پارە ۆ سامان بێت .

٤ـ یەکیکی تر لەئەنجامەکانی ناوزراندن کە ناوزراندنی ڕێگەپێ دراو بوو لەئاینی ئیسڵامدا چۆنکە تاوەکۆ یاساو رێساکانی ئاینی ئیسلام پاڕێزراۆبن .

٥ـ ناوزراندن بۆ بەهۆکارێک بوو گۆتنی دەنکۆی ناشیاو بۆ تێکدانی کەسە بەرزەکانی لەناۆ ئاینی ئیسلام نمونە ناشرینکردی دایکی بروادااران حەزرەتی (عایشە) بە لەکەداڕکردنی کاری زینا کەئەوەش ڕێگە پێ دراو نیە ئەنجامی ناشڕینی بەدوای خویدا هێنا کە لە قورئانی پیرۆزدا هاتوە ((إِنَّ الَّذِينَ جَاءُوا بِالْإِفْكِ عُصْبَةٌ مِّنكُمْ ۚ لَا تَحْسَبُوهُ شَرًّا لَّكُم ۖ بَلْ هُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ ۚ لِكُلِّ امْرِئٍ مِّنْهُم مَّا اكْتَسَبَ مِنَ الْإِثْمِ ۚ وَالَّذِي تَوَلَّىٰ كِبْرَهُ مِنْهُمْ لَهُ عَذَابٌ عَظِيمٌ)).

٦ـ هەروەکۆ ناوزراندن بۆ سنورداڕکردنی سزای بەکارهێنا وەکۆ سزای ناوزراندنی دووکەس بەئاشکرایی باسی کاری زیانایان کردووە بەڵام ئەوەش بەئەنجامێک بوو بۆ رێگەنەپێدانی ئەۆ کارە تاوەکو خەڵک دووربێت لەو جورەکارە ناشیاوە.

٧ـ لەڕووی سیاسیشەوە ئەنجامی ناوزراندنی لێکەوتەوە کاتێک کە ناوزراندنیان بە سەرکردەی موسلمانان (ئوسامەی کوری زەید) بەهۆی بچۆکی تەمەنیەوە کە کەسێکی شیاو نیە بۆسەرکردایەتی بۆیە ئەوەش بۆ بە هۆکارێکی باو بۆ ناوزراندنی کەسەکان بۆلابردن و دانانی سەرکردەی موسلمانان بەدرێژایی سەردەمانی ئاینی ئیسلامدا.

٨ ـ ناوزراندنی ئابووریش یەکێک بووە لە ئەنجامەکان چونکە لەناودەلەتی ئیسلامیدا ناوزراندنی ئابووری بەدوای خۆیدا هێناوە بونمونە کاتێک لەسەردەمی خەلیفە عمری کوری خەتاب خوای گەورە لێی خوش بێت کاتێک (محتسب) چاودێری دادەنا بۆ سزادانی ئەوکەسانەی کاری غشیان دەکرد لەکرین و فرۆشتن دا بونمونە لەکرین و فروشتنی شیر کە ئاویان تێکەلدەکرد چونکە پێغەمبەریشمان سلاو خوای لەسەربێت ئەوکارەی قەدەغەی کردوە کەدەفەرمویت :{أَنَّهُ نَهَى أَنْ يُشَابَ اللَّبَنُ بِالْمَاءِ لِلْبَيْعِ}. هەروەها ئەوەش ناوزراندنێکی ڕێگە پێ دراو نیە چونکە ئەنجامێکی خراپ لەناو کۆمەڵگای ئیسلامدا لێکەوتەوە.

لیستی سەرچاوەکانی عەرەبی:

علي الفيومي, أحمد بن محمد بن, (١٤٣١م), المصباح المنير, الناشر: دار الكتب العلميه - بيروت,.

المطرزي, أبي الفتح ناصرالدين , ١٩٧٩م, المغرب في ترتيب المغرب, مكتبة أسمة بن زيد, سوريا .

محمد, أبي الفضل جمال الدين , لسان العرب , دارصادر , بيروت.

شعيب النسائى, أبي عبدالرحمان أحمد بن, (٢٠٠١م) , السنن الكبرى , مؤسسة الرسالة , بيروت ,حديث رقم (٩٤٨٧) .

الحسيني ,محمد بن محمد عبدالرزاق , مرتضى, أبوالفيض , الملقب , الزبيدي, (١٤٢٢ هـ-٢٠٠١ م) , تاج العروس من الجواهر القاموس, الناشر: دارالهدية, كويت .

السرخسي ,محمد بن أحمد بن, أصول السرخسي, دارالمعرفة , بيروت.

ابن الأثير, عزالدين ابوحسن, ١٤٢٦ هـ ـ ٢٠٠٥ م, الشَّافِي فيْ شَرْح مُسْنَد الشَّافِعي لابْنِ الأثِيرْ (الناشر: مَكتَبَةَ الرُّشْدِ, الرياض , المملكة العربية السعودية.

Journal Of Babylon Center For Humanities Studies 2026 Volume :16 Issue : 5
(ISSN): 2227-2895 (Print) (E-ISSN):2313-0059 (Online)

زكريا ,أحمد بن فارس بن, ١٣٩٩هـ - ١٩٧٩م, معجم مقاييس اللغة , دار الفكر ,بيروت.

الزاوي, الطاهر احمد , (١٩٨٣م) مختار القاموس, الناشر: الدار العربية للكتاب, ليبيا.

الفيروز ابادي . مجدالدين محمد بن يعقوب الاشيرازي, (١٣٩٩ هـ - ١٩٧٩م) , القاموس المحيط , دار النشر: المطبعة المينية : قاهرة .

ابن عباد, أبي القاسم إسماعيل١٤١٤,هـ - ١٩٩٤ م, المحيط في اللغة , دار النشر عالم الكتب , بيروت لبنان .

الجوهري الفارابي, أبو نصر إسماعيل بن حماد, (١٤٠٧ هـ ١٩٨٧ م), الصحاح تاج اللغة وصحاح العربية, دارالنشر العلم للملايين - بيروت .

يوسف ,شهاب الدين أحمد , ١٤٣١ هـ ، الدر المصون في علوم المكنون , دار القلم، دمشق،.

الأزهري الهروي, محمد بن أحمد, ٢٠٠١م, تهذيب اللغة , دارنشر: احياءالتراث العربي- بيروت.

حامد قنبي, محمد رواس قلعجي و, (١٤٠٥ هـ - ١٩٨٥ م), معجم لغة الفقهاء ، دار النفائس , بيروت, ٦٨.

أبو زيد , بكر بن عبد الله ،(١٤٠٧ هـ - ١٩٨٧ م), طبقات النسابين , دارنشر الرشد، الرياض.

النور الايه ١٩.

محمد, الشمس الدين أبي عبد الله, ١٤٣١, الكبائر للذهبي , الناشر: دار الندوة الجديدة – بيروت،.

الحسن, لأبي بكر محمد بن, (١٩٨٧م) ,جمهرة اللغة , ولد سنة (٢٢٣هـ) , دار العلم للملايين - بيروت.

العباس, شمس الدين محمد, (١٤٤٥هـ - ١٩٨٤م), نهاية المحتاج إلى شرح المنهاج , دار الفكر بيروت - لبنان.

مفلح برهان الدين, إبراهيم بن عبد الله, (١٢ ١٤١٨ه ـ ١٩٩٧م) , المبدع في شرح المقنع , دار الكتب العلمية ,بيروت.

مجلة مركز بابل للدراسات الإنسانية ٢٠٢٦ المجلد ١٦/ العدد ٥

الفتاوى الهندية , الإمام أبي حنيفة النعمان, (٢٠٠٠م) , من علماء الهند الأعلام , دار المعرفة للطباعة والنشر بيروت , لبنان.

محمد شمس الدين, محمد رشيد بن علي رضا ,١٩٩٠ م , بـ (تفسير المنار), , مطبعة دار المعرفة، بيروت, لبنان.

ابن تيمية, شيخ الإسلام أحمد, (١٤٢٥ هـ - ٢٠٠٤ م),مجموع الفتاوى, , مجمع الملك فهد لطباعة المصحف الشريف , المدينة المنورة , السعودية.

البيهقي أبو بكر أحمد , ١٤٣٢ هـ - ٢٠١١ م , السنن الكبرى, , الناشر: مركز هجر للبحوث والدراسات العربية والإسلامية - القاهرة.

الذهبي ,شمس الدين، محمد, ١٤٠٥ هـ - ١٩٨٥, سير أعلام النبلاء, الناشر: مؤسسة الرسالة, مصر.

النور الايه ١١.

نظام الدين, البلخي, (١٣١٠هـ), الفتاوى العالمكيرية المعروفة بالفتاوى الهندية, الناشر: دار الفكر , بيروت.

التوبه,الايه١١٩.

محمد الشوكاني, محمد بن علي , (١٤١٤هـ ـ ١٩٩٣م) ، فتح القدير الجامع بين فني الرواية والدراية من علم التفسير، ،دارالنشر : دار الكلم الطيب , بيروت.

أخرجه البخاري, كتاب الأدب باب ستر المؤمن على نفسه , رقم الحديث (٦٠٦٩).

إبراهيم , أبو عبد الله، محمد, ,(١٤٠٨هـ -١٩٨٨م), تحرير الأحكام في تدبير أهل الإسلام, الناشر: دار الثقافة بتفويض من رئاسة المحاكم الشرعية , قطر.

عبد الله ,أبو نعيم أحمد بن أحمد, (١٤١٩ هـ - ١٩٩٨ م) ,معرفة الصحابة, الناشر: دار الوطن للنشر، الرياض.

حنبلي, أبو عبد الله أحمد بن , ١٤٣٠ هـ - ٢٠٠٩ م , الجامع لعلوم الإمام أحمد, الناشر: دار الفلاح للبحث العلمي وتحقيق التراث، الفيوم - جمهورية مصر العربية .

السيوطي, جلال الدين , ١٤٢٦ هـ - ٢٠٠٥ م, جمع الجوامع المعروف بالجامع الكبير, الناشر: الأزهر الشريف، القاهرة - جمهورية مصر العربية. صحيح مسلم, رقم حديث (١٠٢) .

حسن , عبد اللطيف بن عبد الرحمن , ١٣٤٩هـ , مجموعة الرسائل والمسائل النجدية لبعض علماء نجد الأعلام, الناشر: دار العاصمة، الرياض، المملكة العربية السعودية. البخاري , رقم الحديث : (٦٧٨٠).

سليمان الأندلسي, أبو موسى الرعيني عيسى, ١٤٣٠ هـ - ٢٠٠٩ م ,الجامع لما في المصنفات الجوامع من أسماء الصحابة الأعلام أولي الفضل والأحلام ,(الناشر: المكتبة الإسلامية للنشر والتوزيع، القاهرة.

محمد, مجد الدين أبو السعادات المبارك بن محمد , (١٤٣١هـ- ٢٠٠٩م) , جامع الأصول في أحاديث الرسول, الناشر: مكتبة الحلواني - مطبعة الملاح - مكتبة دار البيان.

أيوب الحميري ، عبد الملك بن هشام, ١٤١٠هـ ـ ١٩٩٠م, التيجارفي ملوك حمير, دارنشر ، الكتاب العربي ، بيروت .

الطبري ، أبو جعفر، محمد ،١٣٨٧ هـ - ١٩٦٧ م, تاريخ الرسل والملوك، الناشر: دار المعارف ، بمصر.

إسماعيل ، عماد الدين، أبو الفداء ، (١٤١٧ - ١٤٢٠ هـ) ، البداية والنهاية، ، الناشر: دار هجر للطباعة والنشر والتوزيع والإعلان ، بالرياض, سعوية.

ابن سعد، محمد بن سعد بن منيع الزهري ،(١٤٢١ هـ - ٢٠٠١ م) ، الطبقات الكبير، ، الناشر: مكتبة الخانجي، القاهرة - مصر .

أبو بكر ,القاضي محمد بن عبد الله ، ١٤١٩ هـ ،العواصم من القواصم ، دارالناشر: وزارة الشؤون الإسلامية والأوقاف والدعوة والإرشاد - المملكة العربية السعودية .

الخالدي, صلاح عبد الفتاح , ١٤٢٨ هـ - ٢٠٠٧ م , القرآن ونقض مطاعن الرهبان , دار النشر: دار القلم – دمشق .

الحلبي, نور الدين محمد عتر , ١٤١٤ هـ - ١٩٩٣ م , علوم القرآن الكريم , الناشر: مطبعة الصباح – دمشق .

مجلة مركز بابل للدراسات الإنسانية ٢٠٢٦ / المجلد ١٦ / العدد ٥

ابن حجر العسقلاني , شهاب الدين أبو الفضل أحمد , (١٣٢٥ - ١٣٢٧ هـ , (تهذيب التهذيب) , الناشر: مطبعة دائرة المعارف النظامية، حيدرآباد الدكن , الهند).

الطبرسي, الحاج ميرزا حسين النوري ، ١٤١١ هـ - ١٩٩١ م ، مستدرك الوسائل (ت: ١٣٢٠ هـ) الأحياء التراث ، دار النشر ، بيروت .

عبد الصمد الحارثي العاملي الهمذاني, محمد بن حسين, ١٤١٨هـ - ١٩٩٨م , (الكشكول) , الناشر: دار الكتب العلمية، بيروت – لبنان.

السيد ,حسن, القبانجي ، ٢٠٠٥م ,مسند الأمام على ، دارنشر: مؤسسة الأعلمى للمطبوعات بيروت ، لبنان .

عطية الحارثي, محمد بن علي بن, ١٤٢٦ هـ -٢٠٠٥ م,قوت القلوب في معاملة المحبوب ووصف طريق المريد إلى مقام التوحيد , الناشر: دار الكتب العلمية - بيروت، لبنان.

الذهبي ,محمد السيد حسين , (التفسير والمفسرون) , (ت ١٣٩٨هـ) , الناشر: مكتبة وهبة، القاهرة .

سەرچاوە کوردیەکان:

زێوەر محمود زێوەر ، سالی , ٢٠٠٤, فەرهنگی زێوەری کوردی عەرەبی, فەرهنگی زێوەری ،شوینی بلاوکردنی سلیمانی

List of Arabic Narrators:

Ali al-Fayumi, Ahmad ibn Muhammad ibn, (1431 CE), Al-Misbah al-Munir, Publisher: Dar al-Kutub al-Ilmiyyah - Beirut.

Al-Mutarrizi, Abu al-Fath Nasir al-Din, 1979 CE, Al-Maghrib fi Tartib al-Maghrib, Asma ibn Zayd Library, Syria.

Muhammad, Abu al-Fadl Jamal al-Din, Lisan al-Arab, Dar Sader, Beirut.

Shu'ayb al-Nasa'i, Abu Abd al-Rahman Ahmad ibn, (2001 CE), Al-Sunan al-Kubra, Al-Risalah Foundation, Beirut, Hadith No. (9487.(

Al-Husayni, Muhammad ibn Muhammad Abd al-Razzaq, Murtada, Abu al-Fayd, nicknamed al-Zubaydi, (1422 AH - 2001 CE), Taj al-'Arus min al-Jawahir al-Qamus, Publisher: Dar al-Hadiyyah, Kuwait. Al-Sarakhsi, Muhammad ibn Ahmad ibn, Usul al-Sarakhsi, Dar al-Ma'rifah, Beirut.

Ibn al-Athir, Izz al-Din Abu Hasan, 1426 AH - 2005 CE, Al-Shafi fi Sharh Musnad al-Shafi'i li-Ibn al-Athir (Publisher: Maktabat al-Rushd, Riyadh, Saudi Arabia.(

Zakariya, Ahmad ibn Faris ibn, 1399 AH - 1979 CE, Mu'jam Maqayis al-Lughah (Dictionary of Language Standards), Dar al-Fikr, Beirut.

Al-Zawi, al-Tahir Ahmad, (1983 CE) Mukhtar al-Qamus (Selected Dictionary), Publisher: Al-Dar al-Arabiyya lil-Kitab, Libya.

Al-Fayruzabadi, Majd al-Din Muhammad ibn Ya'qub al-Ashirazi, (1399 AH - 1979 CE), Al-Qamus al-Muhit (The Comprehensive Dictionary), Publisher: Al-Matba'ah al-Miniyya, Cairo.

Ibn Abbad, Abu al-Qasim Ismail, 1414 AH - 1994 CE, Al-Muhit fi al-Lughah (The Comprehensive Dictionary of Language), Publisher: Alam. Books, Beirut, Lebanon.

Al-Jawhari Al-Farabi, Abu Nasr Ismail ibn Hammad, (1407 AH/1987 CE), Al-Sihah Taj Al-Lughah wa Sihah Al-Arabiyyah, Dar Al-Nashr Al-Ilm Lil-Malayin - Beirut.

Yusuf, Shihab Al-Din Ahmad, 1431 AH, Al-Durr Al-Masun fi Ulum Al-Maknun, Dar Al-Qalam, Damascus.

Al-Azhari Al-Harawi, Muhammad ibn Ahmad, 2001 CE, Tahdhib Al-Lughah, Dar Nashr: Ihya Al-Turath Al-Arabi - Beirut.

Hamid Qanbi, Muhammad Rawas Qal'aji, (1405 AH/1985 CE), Mu'jam Lughat Al-Fuqaha', Dar Al-Nafais, Beirut, p. 68.

Abu Zayd, Bakr ibn Abdullah, (1407 AH/1987 CE), Tabaqat Al-Nassabin, Dar Nashr Al-Rushd, Riyadh.

Al-Nur, verse 19.

Muhammad, Shams Al-Din Abi Abdullah, 1431 AH, Al-Kaba'ir by Al-Dhahabi, Publisher: Dar Al-Nadwa Al-Jadeeda, Beirut.

Al-Hasan, by Abu Bakr Muhammad ibn, (1987 CE), Jamharat Al-Lughah, born in 223 AH, Dar Al-Ilm Lil-Malayin, Beirut.

Al-Abbas, Shams Al-Din Muhammad, (1445 AH - 1984 CE), Nihayat Al-Muhtaj ila Sharh Al-Minhaj, Dar Al-Fikr, Beirut, Lebanon.

Muflih Burhan Al-Din, Ibrahim ibn Abdullah, (12/1418 AH - 1997 CE), Al-Mubdi' fi Sharh Al-Muqni', Dar Al-Kutub Al-Ilmiyya, Beirut.

Al-Fatawa Al-Hindiyya, by Imam Abu Hanifa Al-Nu'man, (2000 CE), one of the prominent scholars of India, Dar Al-Ma'rifa for Printing and Publishing, Beirut, Lebanon.

Muhammad Shams Al-Din, Muhammad Rashid ibn Ali Rida, 1990 CE, Tafsir Al-Manar, Dar Al-Ma'rifa Press, Beirut, Lebanon.

Ibn Taymiyyah, Shaykh Al-Islam Ahmad, (1425 AH - 2004 CE), Majmu' al-Fatawa, King Fahd Complex for Printing the Holy Qur'an, Madinah, Saudi Arabia.

Al-Bayhaqi, Abu Bakr Ahmad, 1432 AH - 2011 CE, Al-Sunan al-Kubra, Publisher: Hajar Center for Arabic and Islamic Research and Studies - Cairo.

Al-Dhahabi, Shams al-Din, Muhammad, 1405 AH - 1985 CE, Siyar A'lam al-Nubala', Publisher: Al-Risalah Foundation, Egypt.

An-Nur, verse 11.

Nizam al-Din, al-Balkhi, (1310 AH), Al-Fatawa al-'Alamgiriyyah, known as Al-Fatawa al-Hindiyyah, Publisher: Dar al-Fikr, Beirut.

At-Tawbah, verse 119.

Muhammad al-Shawkani, Muhammad ibn Ali, (1414 AH - 1993 CE), Fath al-Qadir al-Jami' bayna Fannay al-Riwayah wa al-Dirayah min 'Ilm al-Tafsir, Publisher: Dar al-Kalim al-Tayyib, Beirut.

Reported by Al-Bukhari, Book of Manners, Chapter on a Believer Concealing His Own Sins, Hadith No. (6069.(

Ibrahim, Abu Abdullah, Muhammad, (1408 AH - 1988 CE), Clarifying Rulings in the Governance of the People of Islam, Publisher: Dar Al-Thaqafa, authorized by the Presidency of the Sharia Courts, Qatar.

Abdullah, Abu Nu'aym Ahmad ibn Ahmad, (1419 AH - 1998 CE), Knowledge of the Companions, Publisher: Dar Al-Watan for Publishing, Riyadh.

Hanbali, Abu Abdullah Ahmad ibn, (1430 AH - 2009 CE), The Comprehensive Collection of the Sciences of Imam Ahmad, Publisher: Dar Al-Falah for Scientific Research and Heritage Verification, Fayoum, Arab Republic of Egypt.

Al-Suyuti, Jalal Al-Din, (1426 AH - 2005 CE), The Collection of Collections, known as Al-Jami' Al-Kabir, Publisher: Al-Azhar Al-Sharif, Cairo, Arab Republic of Egypt. Sahih Muslim, Hadith No. (102.(

Hasan, Abdul Latif ibn Abdul Rahman, 1349 AH, A Collection of Najdi Letters and Issues by Some of the Eminent Scholars of Najd, Publisher: Dar al-Asimah, Riyadh, Kingdom of Saudi Arabia. Al-Bukhari, Hadith No. (6780.(

Sulayman al-Andalusi, Abu Musa al-Ru'ayni 'Isa, 1430 AH - 2009 CE, A Collection of the Names of the Eminent Companions of the Prophet, Possessors of Virtue and Wisdom, Publisher: Al-Maktabah al-Islamiyyah for Publishing and Distribution, Cairo.

Muhammad, Majd al-Din Abu al-Sa'adat al-Mubarak ibn Muhammad, (1431 AH - 2009 CE), A Collection of the Principles of the Hadiths of the Messenger, Publisher: Maktabat al-Halwani - Matba'at al-Mallah - Maktabat Dar al-Bayan.

Ayyub al-Himyari, 'Abd al-Malik ibn Hisham, 1410 AH - 1990 CE, Trade in the Kings of Himyar, Publisher: Dar Nashr, Al-Kitab al-'Arabi, Beirut.

Al-Tabari, Abu Ja'far, Muhammad, 1387 AH - 1967 CE, History of the Prophets and Kings, Publisher: Dar Al-Ma'arif, Egypt.

Isma'il, Imad al-Din, Abu al-Fida', (1417-1420 AH), Al-Bidaya wa'l-Nihaya (The Beginning and the End), Publisher: Dar Hajar for Printing, Publishing, Distribution and Advertising, Riyadh, Saudi Arabia.

Ibn Sa'd, Muhammad ibn Sa'd ibn Mani' al-Zuhri, (1421 AH - 2001 CE), Al-Tabaqat al-Kubra (The Great Classes), Publisher: Maktabat al-Khanji, Cairo, Egypt.

Abu Bakr, Qadi Muhammad ibn Abdullah, 1419 AH, Al-'Awasim min al-Qawasim (The Protections from the Calamities), Publisher: Ministry of Islamic Affairs, Endowments, Da'wah and Guidance, Kingdom of Saudi Arabia.

Al-Khalidi, Salah Abd al-Fattah, 1428 AH - 2007 CE, Al-Qur'an wa Naqd Mata'in al-Ruhban (The Qur'an and the Refutation of the Monks' Accusations), Publisher: Dar al-Qalam, Damascus.

Al-Halabi, Nur al-Din Muhammad 'Itr, 1414 AH - 1993 CE, 'Ulum al-Qur'an al-Karim (The Sciences of the Noble Qur'an), Publisher: Matba'at al-Sabah, Damascus. .

Ibn Hajar al-Asqalani , Shahab al-Din Abu al-Fadl Ahmad , (1325 - 1327 AH , (Tahzib al-Tahzib) , Publisher: Military Knowledge Department Printing House, Hyderabad Al-Dakan , India).

Al-Tabrisi, Al-Hajj Mirza Hussein Al-Nuri, 1411 AH - 1991 AD, Mustadrak al-Wasa'il (d: 1320 AH) Al-Ahya al-Tarath, Dar al-Nashr, Beirut.

Abdul Samad al-Harithi al-Amili al-Hamzany, Muhammad ibn Hussein, 1418 AH -1998 AD , (Al-Kashkul) , Publisher: Dar al-Kitb al-Ulamiyah, Beirut – Lebanon.

Sayyid, Hassan, Al-Qabanji, 2005, Document of Imam Ali, Publisher: Scientific Publishing House, Beirut, Lebanon.

Attiyah al-Harithi, Muhammad ibn Ali ibn, 1426 AH -2005 AD, The strength of the hearts in the transaction of the beloved and the description of the disciple's path to the position of monotheism, Publisher: Dar al-Kitb al-Ilamiyah - Beirut, Lebanon.

Al-Dhahabi ,Mohammed Al-Sayed Hussein , (Commentators and Commentators) , (T 1398 AH) , Publisher: Wahba Library, Cairo

Kurdish sources:

Zewar Mahmoud Zewar, 2004, Kurdish-Arabic Jewelry Dictionary, Jewelry Dictionary, Sulaimani Publishing House